

**UHRIEN
KOKEMUKSIA
VIHARIKOKSISTA
SUOMESSA
VUOSINA
2014–2018**

Sisältö

1 Johdanto	4
1.1 Viharikoksen määritelmä	4
1.2 Raportin tavoitteet	4
1.3 Tiedonkeruu	5
1.4 Aineisto	6
2 Ilmoitetut viharikokset	7
2.1 Vastaaja	7
2.2 Uhrin tiedot	7
2.3 Tekijä	8
2.4 Tapahtuma-aika ja -paikka	8
2.5 Rikostyyppi	10
2.6 Motiivi	11
3 Viharikoksen jälkeen	13
3.1 Rikosilmoituksen teko ja poliisikäsitteily	13
3.1.1 Poliisille ilmoitetut tapaukset	13
3.1.2 Miksi tapauksesta ei tehty rikosilmoitusta	14
3.2 Viharikoksen vaikutus uhuriin	16
3.2.1 Tunnereaktiot ja vaikutukset terveyteen	16
3.2.2 Turvattomuuden tunne muuttaa arkea	18
3.2.3 Viharikos eristää	18
3.2.4 Välinpitämättömyyttä ja taistelumieltä	19
3.3 Uhrin saama ja tarvitsema apu	20
3.3.1 Silminnäkijöiden apu ja asenteet	20
3.3.2 ”Juttelua ja teetä”	21
3.3.3 Konkreettinen tuki ja palveluiden kehittäminen	21
3.3.4 Tietoa ja yhteiskunnallista vaikuttamista	23
Yhteenveto	24
Kirjallisuutta	26
Liite 1	27
Liite 2	29

Raportin toteuttajat:

Tämä julkaisu on saanut rahoitusta Euroopan Unionin perusoikeus-, tasa-arvo- ja kansalaisuusohjelmasta (2014–2020). Julkaisun sisällöt ovat täysin tekijän vastuulla, eivätkä ne välttämättä edusta Euroopan komission näkemyksiä.

Tekijän kiitokset

Tämä raportti tehtiin osana oikeusministeriön hallinnoimaa EU-rahoitteista Against Hate -hanketta. Se syntyi tiiviissä yhteistyössä Rikosuhripäivystyksen ja oikeusministeriön asiantuntijoiden kanssa, ja arvokkaita huomioita raporttiin ja sen toteuttamiseen esittivät erityisesti oikeusministeriön hankepäällikkö Milla Aaltonen sekä Rikosuhripäivystyksen toiminnanjohtaja Leena-Kaisa Åberg.

Aineiston keruu tätä raporttia varten ei olisi ollut mahdollista ilman tiedonkeruusta tiedottaneiden järjestöjen ja muiden tahojen apua. Lomakkeen laadinnan pohjaksi SETA ystävällisesti luovutti käyttöömmme heidän laatimiaan lomakkeita. Kehitysvammaisten Tuki-liitto taas avusti lomakkeen ja esitteen kieliasujen selkeyttämisessä. Tiedotustilaisuuteen osallistuneet asiantuntijat sekä Rikosuhripäivystyksen viharikosverkostot niin Helsingissä kuin Tampereelläkin esittivät tärkeitä huomioita raportoinnin suunnitteluvaiheessa. Poliisiammattikorkeakoulun tutkija Jenita Rauta ystävällisesti avasi poliisiraportoinnin näkökulmaa aiheeseen. USKOT-foorumista erityisesti Pia Jardi ja Miina Noroila olivat suureksi avuksi raportin toteuttamisessa.

Suurin kiitos kuuluu kaikille niille viharikosten uhreille, uhrien läheisille ja rikosten silminnäköijöille, jotka vastaamalla kyselyyn mahdollistivat raportin laatimisen sekä heille, jotka vielä syvensivät vastauksiaan antamalla haastattelun. Toivon, että tässä raportissa esiin tuotu uhrien näkökulma huomioidaan ja että uhrien kokemuksiin pohjaavaa raportointia jatketaan tulevaisuudessakin.

Inka Nokso-Koivisto, USKOT-foorumi ry

1

Johdanto

1.1 Viharikoksen määritelmä

Suomen rikoslaisissa ei ole erillistä määritelmää viharikokselle, mutta vihamotiivi voi toimia rikoslain mukaan rangaistuksen koventamisperusteena. Rikoslain (6 luku 5 § kohta 4) mukaan koventamisperusteita ovat ”rikoksen tekeminen rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta taikka niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta.”¹

Tässä tutkimuksessa seurataan ETYJin demokraattisten instituutioiden ja ihmisoikeuksien toimiston (ODIHR) suosittelemaa määritelmää, jonka mukaan viharikos on rikos, johon liittyy tiettyyn ryhmään kohdistuva vihamotiivi. Viharikokseen kuuluu siis kaksi elementtiä: 1) se on rikoslain mukaan rikos ja 2) tekijä on tietoisesti valinnut uhrin tai teon kohteen, koska tähän liitetään ”suojeltu piirre” (protected characteristic). Tämä suojeltu piirre on piirre, joka yhdistyy esimerkiksi etniseen, uskonnolliseen tai kansalliseen ryhmään, rotuun, seksuaaliseen vähemmistöön tai vastaavaan.² Yhtenä teon motiivina on siis uhrin oletettu tai todellinen kuuluminen tai muu erityinen suhde tiettyyn ryhmään ja tekijän tuntema viha tai ennakkoluulo tätä ryhmää kohtaan.

Sama määritelmä on käytössä myös Poliisiammattikorkeakoulun viharikosraporteissa.³ Erona Poliisi-

¹ <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L6>.

² OSCE 2014: 12.

³ Rauta 2018: 9.

ammattikorkeakoulun raporttiin on se, että tässä raportissa tarkastellaan omana erillisenä kategorianaan viharikoksia, joiden motiivina on kieli. Motiivit on tässä raportissa jaoteltu seitsemään kategoriaan: 1) seksuaalinen suuntautuminen, 2) sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu, 3) ihonväri tai etninen tai kansallinen tausta 4) kieli, 5) uskonto tai vakaumus, 6) vammaisuus ja 7) muu.

Kaikki tätä raporttia varten kerätty tieto pohjautuu uhrien, uhrien läheisten sekä silminnäkijöiden tekemiin ilmoituksiin tai heidän antamiinsa haastatteluihin. Vain pieni osa käsiteltävistä tapauksista on ilmoitettu poliisille ja näistäkin vain pieni osa on edennyt tuomioistuimeen. Tässä mielessä kyse ei ole oikeusistuimessa rikoksiksi tuomituista teoista. Viharikostermiä käytetään siis tässä raportissa uhrin antaman määritelmän mukaisesti. Emme myöskään tarkastele sitä, ovatko tapahtumat todella edenneet ilmoituksessa kuvatulla tavalla.

1.2 Raportin tavoitteet

Tämä raportti on ensimmäinen laajasti eri ryhmien kokemuksia selvittävä, uhrien kokemuksiin pohjautuva viharikosselvitys Suomessa. Uhrien omia ilmoituksia viharikoksista ovat Suomessa keränneet ja osin myös raportoineet muutamat järjestöt tai uskonnolliset yhteisöt, kuten SETA ja Helsingin juutalainen seurakunta. Nämä ovat kuitenkin keränneet tietoa vain yhden tai muutaman vähemmistöryhmän osalta. Uhrien kokemusta vihapuheesta ja häirinnästä on selvitetty muun muassa Owal Groupin laatimassa *Selvitys vihapuheesta*

ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin, joka toteutettiin ensimmäisen kerran vuonna 2015 ja uudemman kerran vuonna 2017. Siinä tarkastelussa ovat kaikki vähemmistöryhmät.

Tämän raportin yhtenä tavoitteena on täydentää olemassa olevaa tietoa viharikoksista Suomessa. Poliisiammattikorkeakoulun tekemässä vuosittaisessa raportissa aineistona ovat rikosilmoitukset, ja vuoden 2017 raportissa tarkastelun kohteena oli 1165 rikosilmoitusta. Arvioiden mukaan kuitenkin jopa 80 prosenttia esimerkiksi vihapuheesta ja häirinnästä jää ilmoittamatta poliisille.⁴ Raportissa tavoitellaankin myös niitä viharikosten uhreja, jotka eivät ole tehneet kohtaamastaan rikoksesta ilmoitusta poliisille. Tämä selvitys poikkeaa merkittävästi Poliisiammattikorkeakoulun raportista myös siinä, että kyseessä on laadullinen selvitys, eikä tavoitteena ole tarjota tilastollista tietoa viharikostilanteesta Suomessa.

Jotta raporttia varten kerättyä tietoa voitaisiin tarkastella rinnakkain muun tiedon kanssa, luvussa 2 tarkastellaan ilmoitettujen rikosten luonnetta ja esitetään jossain määrin myös tilastollisia seikkoja saaduista ilmoituksista. Tätä lukua varten keräämämme tieto vastaa suurilta osin Poliisiammattikorkeakoulun raportissa käytettyjä kategorioita ja antaa suuntaviivoja siitä, minkälaisista tapauksista raportissa on kyse. Luvun 2 kaaviot eivät kuitenkaan pyri antamaan kattavaa kuvaa Suomen viharikostilanteesta.

Käsillä olevan raportin päätavoitteena on päästää ääneen viharikosten uhrin. Uhrien omia kuvauksia tapauksista tarkastellaankin luvussa 3, joka keskittyy pääasiassa viharikoksen tapahtumisen jälkeiseen aikaan. Pyrkimyksenä on a) selvittää viharikosten tapauksia käsitellä viharikoksia ja etsiä syitä sille, miksi niin monet viharikosten uhrin jättävät rikosilmoituksen tekemättä, b) tarkastella viharikoksen vaikutuksia uhriin ja c) hahmottaa uhrin kokemaa avuntarvetta rikoksen jälkeen. Näiden tietojen pohjalta pyritään myös tunnistamaan mahdollisia epäkohtia viharikosten toiminnassa uhrin näkökulmasta, selvittämään tapoja ehkäistä viharikoksia ja niihin liittyviä haittoja sekä hahmottamaan sitä, kuinka uhreille suunnattuja auttamisväyliä voitaisiin kehittää.

4 Owl Group 2016: 125.

1.3 Tiedonkeruu

Koska tavoitteena oli kerätä ilmoituksia mahdollisimman laajasti eri motiiveihin liittyvistä viharikoksista, tietoa raportin tiedonkeruusta annettiin laajasti eri vähemmistöryhmien parissa työskenteleville järjestöille ja näitä pyydettiin levittämään tietoa eteenpäin. Raportoinnista pidettiin myös tiedotustilaisuus ja siitä levitettiin tietoa niin sosiaalisessa kuin perinteisessä mediassa⁵ ja esimerkiksi järjestöjen verkkosivuilla sekä jakamalla paperiesitteitä eri tilaisuuksien yhteydessä. Esitteitä tiedonkeruusta toimitettiin myös muun muassa vastaanottokeskuksiin sekä uskonnollisiin yhteisöihin.

Tiedot kerättiin pääosin verkkolomakkeen avulla. Lomakkeeseen oli mahdollista vastata 15.8.–22.10.2018 välisenä aikana. Verkkolomakkeen lisäksi ilmoituksia otettiin vastaan myös verkkosivuilla printattavissa olleella pdf-lomakkeella sekä puhelimitse. Mahdollisia vastauskieliä oli seitsemän: suomi, ruotsi, englantia, venäjä, arabia, somali ja dari. Tiedonkeruuseen liittyvä materiaali ja esitteet olivat saatavissa kaikilla näillä kielillä.

Lomakkeissa (liite 1) tietojen keruu jaettiin kolmen alaotsakkeen alle: 1) uhrin tiedot, 2) viharikos ja 3) viharikoksen jälkeen. Osa kysymyksistä oli avoimia kysymyksiä, osa monivalintakysymyksiä. Mikään kenties ei ollut pakollinen ja osassa monivalintakysymyksistä oli mahdollista valita useampi vaihtoehto. Ilmoittajilta pyydettiin myös suostumusta antaa tapauksesta lisätietoja haastattelun muodossa, ja haastatteluun halukkailta pyydettiin yhteystietoja. Muuten vastaukset kerättiin anonyymisti.

Tarkasteltavien viharikostapahtumien aikarajaus tehtiin siten, että ilmoituksia pyydettiin viimeisen viiden kalenterivuoden aikana tapahtuneista viharikoksista eli vuosilta 2014–2018. Tapahtumapaikaksi rajattiin Suomi. Ilmoituksia kerättiin niin viharikosten uhreilta, uhrin läheisiltä kuin silminnäkijöiltä.

5 Artikkeleita tiedonkeruusta julkaistiin muun muassa seuraavissa lehdissä: <https://www.ts.fi/uutiset/kotimaa/4054892/Suuri+osa+viharikoksista+jaa+pimentoon+jarjestojen+tiedonkeruun+tarkoitus+myos+madaltaa+ilmoittamiskynnysta>, <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/jarjestot-alkavat-kerata-viharikosten-uhrien-kokemuksia-vastaavaa-ei-ole-toteutettu-suomessa-aiemmin/7033508>, <https://www.kainuunsanomat.fi/kainuun-sanomat/kotimaa/jarjestot-alkavat-kerata-viharikosten-uhrien-kokemuksia/>, <https://www.seurakuntalainen.fi/uutiset/uskot-foorumi-laatii-viharikoksista-varjoraportin/>.

1.4 Aineisto

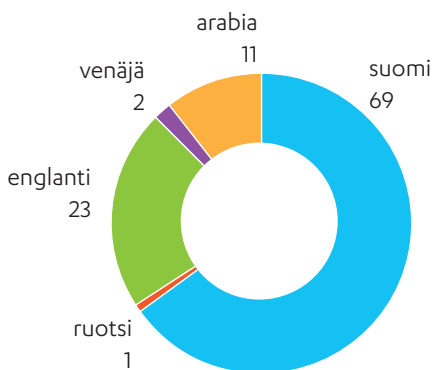
Vastauksia saatiin yhteensä 132 kappaletta. Näistä 26 jätettiin tarkastelun ulkopuolelle. Ulkopuolelle jätetyistä ilmoituksista 15 ei täyttänyt tässä raportissa käytössä olevaa viharikoksen määritelmää (ks. luku 1.1) tai vastaukset olivat selvästi puutteellisia tai asiattomia. Kahdeksassa kuvailtu tapaus oli tapahtunut ennen vuotta 2014 ja kolme oli tapahtunut muualla kuin Suomessa. Näin ollen saaduista ilmoituksista on tässä raportissa tarkastelussa 106 kappaletta.

Osassa vastauksista kerrottiin tapausten olleen toistuvia ja muutama ilmoittaja kuvaili samassa ilmoituksessa useita viharikoksia. Käytännössä tietoa siis saatiin hiukan suuremmasta määrästä rikoksia kuin ilmoituksia oli tehty. Jatkossa esitettävissä kaavioissa lukumääriä tarkastellaan kuitenkin pääosin saatujen ilmoitusten lukumäärien osalta.

Vastauksia saatiin pääasiassa suomeksi (69 kpl), mutta myös englanniksi (23 kpl), arabiaksi (11 kpl) venäjäksi (2 kpl) ja ruotsiksi (1 kpl). Somaliaksi ja dariksi ei saatu lainkaan vastauksia, vaikka keräysaikaa pidennettiin ja näiden kielten puhujia tavoiteltiin erikseen muun muassa moskeijoiden kautta. Vastauskielten jakautuminen käy ilmi kaaviosta A.

[Kaavio A](#)

Vastauskielet

Vastaajista lähes kaikki käyttivät verkkolomaketta ja ainoastaan kaksi vastausta toimitettiin postitse tulostetulla kysymyslomakkeella.

Monet vastaajat jättivät osan vastauskentistä tyhjiksi. Valtaosa vastaajista kuitenkin vastasi ainakin osaan vapaista kentistä ja siten pelkkiä tilastollisia tietoja saatiin vain muutamasta ilmoituksesta.

Kirjallisia vastauksia täydennettiin viidellä pieni-muotoisella haastattelulla, jotka tehtiin puhelimitse. Haastatellut valittiin siten, että heidän ilmoittamiensa viharikosten keskeisimmät motiivit ja rikostyytit olivat keskenään erilaisia. Kaksi haastatelluista oli tehnyt ilmoituksen useammasta kuin yhdestä viharikoksesta. Haastattelut toteutettiin marras- ja joulukuun 2018 sekä tammikuun 2019 aikana.

Yhtenä Against Hate -hankkeen pyrkimyksistä on kehittää viharikosraportoinnin menetelmiä Suomessa. Viharikoksia koskevissa keskusteluissa on tunnistettu tarve kerätä viranomaisten viharikosraportointia täydentävää tietoa uhrilähtöisesti sekä selvittää järjestökentän mahdollisuuksia raportoida viharikoksista jatkossa. Tämän vuoksi raportointia pilotoitiin osana Against Hate -hanketta. Tätä raporttia laadittaessa pyrittiinkin keräämään kokemuksia ja tietoa siitä, kuinka järjestöjen toteuttamaa raportointia voitaisiin tehdä jatkossa. Raportin laatimisen vaiheet ja niiden mahdolliset kehityskohdat on koottu prosessikuvaukseen (liite 2).

2

Ilmoitetut viharikokset

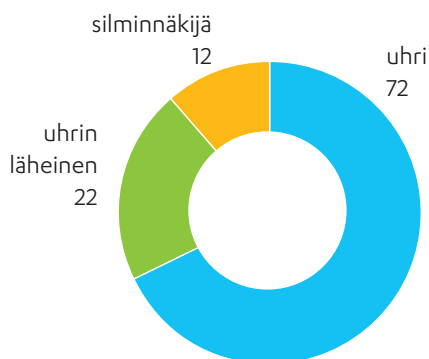
Tässä luvussa selvitetään vastaajien ilmoittamien tapausten luonnetta. Ensin tarkastelussa ovat vastaaja, uhria ja tekijää koskevat tiedot, sitten rikoksen tekopaikka ja -aika, rikostyyppi ja rikokseen liittynyt vihamotiivi. Kysymyksissä käytetyt jaottelut mukailevat osin Poliisiammattikorkeakoulun viharikosraportissa käytettyjä kategorioita. Kaikki muun kuin suomenkieliset sitaatit niin tässä kuin seuraavassakin luvussa on käännetty suomeksi.

2.1 Vastaaja

Kyselyyn saattoi vastata uhrin itsensä lisäksi uhrin läheinen tai tapauksen silminnäkijä. Valtaosassa tapauksista ilmoituksen tekijänä oli uhri itse. Uhrin läheinen teki ilmoituksen 21 tapauksessa ja silminnäkijä 12 tapauksessa. Tätä jakaumaa havainnollistetaan kaaviossa B.

[Kaavio B](#)

Vastaaja

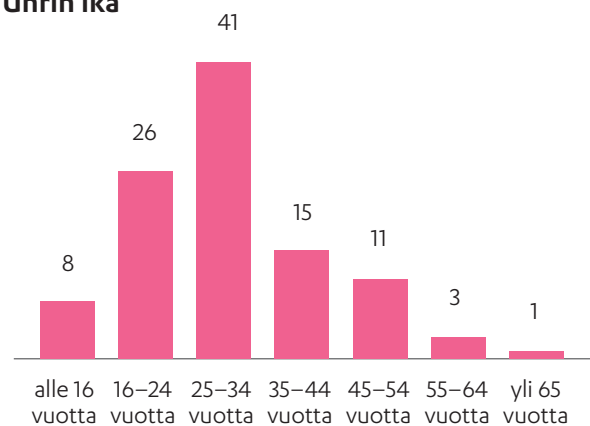

2.2 Uhrin tiedot

Lomakkeen ensimmäinen uhrin tietoja selvittävä kysymys liittyi uhrin ikään ja siinä oli valittavissa jokin seuraavista kategorioista: a) alle 16-vuotias, b) 16–24, c) 25–34, d) 35–44, e) 45–54, f) 55–64 tai g) yli 65-vuotias. Yksittäisiä vastauksia saatiin kaikista ikäryhmistä, mutta selvä enemmistö ilmoitetuista viharikoksista oli tapahtunut nuorille tai nuorille aikuisille; vastaajista 75 oli alle 35-vuotiaita. Suurin ikäryhmä saaduista vastauksista sijoittui kolmanteen kategoriaan eli uhri oli suurimmassa osassa tapauksista 25–34-vuotias. Toiseksi suurin ryhmä oli 16–24-vuotiaat ja kolmanneksi suurin 35–44-vuotiaat. Uhri oli 55-vuotias tai vanhempi neljässä tapauksessa. Uhrin ikäjakaumaa havainnollistetaan kaaviossa C.

[Kaavio C](#)

Uhrin ikä

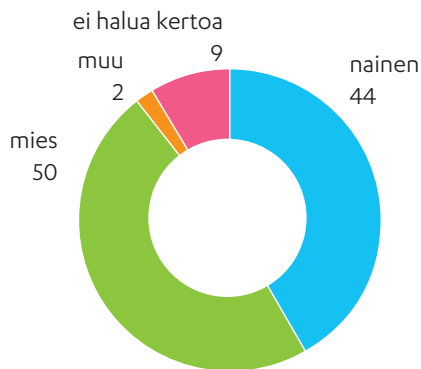
Alle 16-vuotiaisiin kohdistuneita rikoksia oli 8 kappaletta ja näistä kolmessa lapsen vanhempi tai muu läheinen ilmoitti rikoksesta. Yhdessä alle 16-vuotiaaseen lapseen kohdistuneessa tapauksessa ilmoittajana oli silmin-

näköj. Lapsen voi katsoa ainakin jollain tasolla olleen viharikoksen uhrina myös tapauksissa, joissa lapsen vanhempi on joutunut julkisella paikalla viharikoksen uhriksi lapsen läsnä ollessa. Tällaisia raporttoitiin muutama. Jotkut ilmoittajista myös mainitsivat kokeneensa toistuvia viharikoksia lapsesta saakka.

Noin puolet vastaajista kertoi uhrin sukupuoleksi miehen (50 kappaletta). Naisia uhreista oli 44 ja kaksi vastaajaa ilmoitti sukupuolekseen ”muu”. Yhdeksän vastaajaa valitsi vaihtoehdon ”en halua kertoa”. Sukupuolijakaumaa havainnollistetaan kaaviossa D.

Kaavio D

Uhrin sukupuoli

Sukupuolen perusteella tehtyjä viharikoksia ei tätä raporttia varten erityisesti tarkasteltu, mutta sukupuoli nousi esiin muutamissa ilmoituksissa. Esimerkiksi yksi näkyvän vamman vuoksi viharikoksia kokenut henkilö kertoi haastattelussa, että rikosten motiivi oli hänen aiemman sairautensa aiheuttama poikkeava ulkonäkönsä, mutta hän koki tekojen olleen sukupuolisidonnaisia ja kohdistuneen häneen nimenomaan naisena.

2.3 Tekijä

Tietoja tekijästä ei tätä raporttia varten kerättyssä aineistossa selvitetty kuin siltä osin, tunsivatko uhri ja tekijä toisensa entuudestaan. Tähän kysymykseen vastanneista suurin osa, 82 kappaletta kertoo, että uhri ja tekijä eivät tunteneet toisiaan entuudestaan. Uhrin ja tekijän kerrotaan tunteneen toisensa 12 tapauksessa ja 11 vastaajaa valitsi vaihtoehdon ”en osaa sanoa”.

Tapauksista, joissa uhri ja tekijä tunsivat toisensa ennalta, valtaosa oli tapahtunut koulussa tai päiväkodissa. Muutamassa tapauksessa kyse oli pitkään jatkuneista viharikoksista, ja yksi tapaus sijoittui vastaanottokeskukseen. Yhdessä vastauksessa mainitaan, että tekijä oli uhrin lähisukulainen.

Osassa tapauksista tekijöinä mainittiin useampi henkilö tai ryhmä ihmisiä. Tällaisia oli erityisesti etniseen tai kansalliseen taustaan tai ihonväriin sekä uskontoon perustuneiden rikosten joukossa. Muutamassa tekijöinä oli lapsijoukko. Yhdessä taas kuvailtiin punamusta pukeutuneen, naamioituneen porukan tehneen natsitervehdyksiä ja ampumiseleitä käsillään kohti ohikulkenutta juutalaiseksi oletettua henkilöä. Toisessa, niin ikään juutalaisiin kohdistuneessa tapauksessa, juutalainen seurakunta oli saanut yhteydenoton, jossa arabitaustainen henkilö ilmaisi huolensa siitä, että oli kuullut joukon arabiankielisiä keskustelleen keskenään siitä, että alueella liikkuu paljon juutalaisia ja ”asialle pitäisi tehdä jotain”.

2.4 Tapahtuma-aika ja -paikka

Tätä raporttia varten kerättiin kokemuksia viharikoksista viimeisen viiden kalenterivuoden ajalta eli vuosilta 2014–2018. Rikoksen tapahtuma-aikaa selvitettiin lomakkeessa avoimella kysymyksellä ”Milloin rikos tapahtui? (merkitse ainakin vuosi)”. Vastaajista reilu kolmannes, 37 kappaletta, kertoi viharikoksen tapahtuneen vuoden 2018 aikana. Vuodelta 2017 saatiin ilmoituksia 20, vuodelta 2016 ilmoituksia oli 13, 2015 seitsemän ja 2014 kaksi. Useamman vuoden ajan jatkuneita tai toistuvia viharikoksia ilmoitettiin 13 kappaletta. Loput jättivät vastaamatta kysymykseen tai ilmoittivat tapahtuma-ajankohdan suurpiirteisemmin kuin vuoden tarkkuudella.

Vastaajista 98 vastasi kysymykseen ”Millä paikkakunnalla rikos tapahtui?” Suurin osa ilmoitetuista tapahtumapaikkakunnista (57 kpl) sijaitsee Uudenmaan alueella ja näistä 43 Helsingissä. Yksittäisiä ilmoituksia saatiin kuitenkin joka puolelta Suomea ja tapahtumapaikkakunnat sijoittuvat 16 eri maakunnan alueelle.

Taulukosta E nähdään paikkakunnat, joista ilmoituksia saatiin viisi tai enemmän sekä näiltä saatujen ilmoitusten lukumäärä. Paikkakunnat ovat taulukossa suuruusjärjestyksessä asukasmäärän mukaan.

Taulukko E

Paikkakunta	Ilmoitettujen tapausten määrä (kpl)
Helsinki	43
Espoo	5
Tampere	10
Vantaa	5

Taulukossa F on listattuna muut paikkakunnat, joilla viharikoksen ilmoitettiin tapahtuneen. Tapauksia oli näillä paikkakunnilla 1–4, mutta uhrien henkilöllisyyden suojaamiseksi tapauksien tarkkaa lukumäärää ei kerrota. Taulukossa mainittujen yli 10 000 asukkaan kuntien lisäksi ilmoituksia saatiin kahdesta alle 10 000 asukkaan kunnasta.

Taulukko F

1–4 tapausta
Oulu
Turku
Lahti
Kuopio
Pori
Joensuu
Lappeenranta
Hämeenlinna
Seinäjoki
Rovaniemi
Mikkeli
Kotka
Salo
Porvoo
Kajaani
Kerava
Savonlinna
Kangasala
Raasepori
Lempäälä
Kemi
Valkeakoski
Sipoo
kaksi alle 10 000 asukkaan kuntaa

Suurimmaksi osaksi tapahtumapaikat olivat suuria kaupunkeja. Ilmoitetuista viharikoksista 74 kappaletta oli tapahtunut yli sadantuhannen asukkaan kaupungissa. Pienten, alle 10 000 asukkaan kuntien alueella tapahtuneita rikoksia ilmoitettiin vain kaksi kappaletta.

Muutama vastaaja raportoi useamman paikkakunnan ja osa ei ilmoittanut paikkakuntaa lainkaan. Osa ilmoitti tapahtumapaikaksi Suomen, laajemman alueen Suomessa tai jätti tapahtumapaikan kokonaan ilmoittamatta.

Paikkakunnan lisäksi kyselyssä selvitettiin rikoksen tekoapaikkaa antamalla viisi valmista vastausvaihtoehtoa: a) uhrin kotona, b) uhrin työpaikalla, c) kadulla, d) internetissä, e) ravintolassa ja f) muualla, missä? Käytetty jaottelu koettiin selvästi puutteelliseksi, koska 43 ilmoittajaa valitsi vaihtoehdoista kohdan f). Tapahtumapaikkoja havainnollistetaan sanapilvellä G.

Sanapilvi G

Lähes puolet vastaajista ilmoitti rikoksen tapahtumapaikaksi kadun (47 kpl). Muissa julkisissa tiloissa, kuten julkisissa kulkuvälineissä, puistoissa tai asemilla oli tämän lisäksi tapahtunut kymmenen ilmoitetuista tapauksista.

Huomionarvoista on, että erilaisissa julkisissa palveluissa oli tapahtunut 13 ilmoitettua rikosta. Näistä yhdeksän sijoittui kouluun tai päiväkotiin, ja seitsemässä uhri oli koulun oppilas tai päiväkodin lapsi. Vaikka lähes puolessa saamistamme ilmoituksista tapahtumapaikkakunta on Uudellamaalla, kouluissa tapahtuneet rikokset sijoit-

tuivat lähes kaikki pienemmille paikkakunnille ja vain yksi näistä oli tapahtunut Uudellamaalla. Useampi oppilaaseen koulussa kohdistunut pahoinpitely liittyi uhrin oletettuun seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoli-identiteettiin tai sen ilmaisuun ja tekijänä olivat muut oppilaat. Yhdessä tapauksessa oppilas oli kohdannut sanallisia loukkauksia, syrjintää ja kivun tuottamista kouluterveydenhoitajan taholta hänen seksuaalisen suuntautumisensa ja sukupuoli-identiteettinsä paljastuttua.

Kolmen tapauksen tapahtumapaikaksi ilmoitettiin julkinen terveydenhuolto tai vammaispalvelut. Yhdessä tapauksessa uhri epäili joutuneensa rasistisin perustein syrjityksi julkisen terveydenhuollon palveluissa ja kertoi odottaneensa hoitoon pääsyä selvästi kauemmin kuin suomalaiset potilaat vastaavassa tilanteessa. Hän kuvaili tilannetta yleiseksi lähipiirissään ja kertoi, että monet ovat tämän vuoksi joutuneet turvautumaan yksityisen terveydenhuollon palveluihin. Kyseisestä tapauksesta ei ollut tehty ilmoitusta viranomaisille, mutta uhri oli tuonut epäilynsä ilmi terveyskeskuksessa, ja tilanne oli hoitunut heti tämän jälkeen.

Kymmenen vastaajaa kertoi viharikoksen tapahtuneen ravintolassa, baarissa tai yökerhossa. Nämä olivat sanallisia loukkauksia tai pahoinpitelyitä ja syinä oli joko uhrin seksuaalinen suuntautuminen tai etninen tausta, ihonväri tai kansallisuus.

Seitsemässä ilmoituksessa kerrotaan rikoksen tapahtumapaikaksi internet. Jokaiseen näistä liittyi motiivina uhrin etninen tai kansallinen tausta, ihonväri, uskonto tai kieli tai se, että uhri työskenteli turvapaikanhakijoiden parissa. Kolmesta tehtiin rikosilmoitus ja kahdessa tapauksessa syyllinen tuomittiin. Molemmissa tuomioon johtaneissa tapauksissa oli kyse laajemmasta lokakampanjasta tai nettirikosten vyyhdistä.

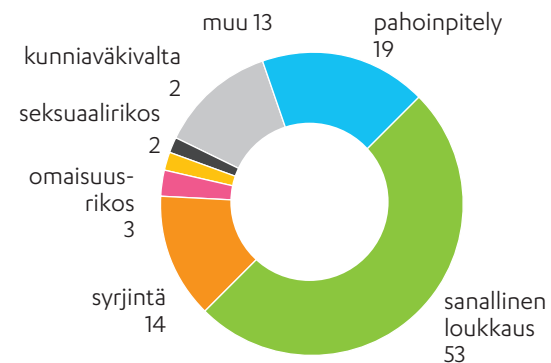
Harvinaisempina tapahtumapaikkoina olivat uhrin koti (2 kpl), uhrin työpaikka tai työhaastattelu (2 kpl) ja ostoskeskus tai kauppa (2 kpl). Tämän lisäksi raportoitiin muun muassa hautausmaalla, elokuvateatterissa, kirjastossa ja armeijan kutsunnoissa tapahtuneet viharikokset.

2.5 Rikostyyppi

Rikostyyppiä selvitettiin monivalintakysymyksellä, jossa vaihtoehtoina oli a) pahoinpitely, b) sanallinen loukkaus, c) syrjintä, d) seksuaalirikos, e) kunniaväkivalta, f) omaisuusrikos ja e) muu, mikä? Saatua vastausta havainnollistetaan kaaviossa H.

Kaavio H

Rikostyyppi

Selvästi suurin osa vastauksista (86 kpl) koski kolmeen ensimmäiseen tyyppiin kuuluvia rikoksia. Yleisin rikostyyppi oli sanallinen loukkaus. Niitä ilmoitettiin 53 kappaletta eli puolet kaikista ilmoituksista. Noin viidennes (20 kappaletta) ilmoitetuista tapauksista oli pahoinpitelyitä ja syrjintätapauksia oli 14 kappaletta. Valtaosaan pahoinpitelyistä liittyi myös sanallisia loukkauksia.

Joukossa oli kolme omaisuusrikosta ja nämä olivat kaikki uskuntoon perustuvia. Omaisuusrikos oli kuitenkin mainittu kohdassa ”muu” myös kolmessa muussa rikoksessa esimerkiksi pahoinpitelyn yhteydessä tapahtuneena ryöstönä. Uhrin kunniaväkivaltatapaukseksi luokittelemia tapauksia oli kaksi. Seksuaalirikoksia ilmoitettiin kaksi kappaletta, mutta kohdassa ”muu” oli mainittu seksuaalirikos myös kahdessa muussa ilmoituksessa.

Lomakkeessa ei tässä kohdassa ollut mahdollista valita useampaa vaihtoehtoa. Tähän olisi kuitenkin selvästi

ollut aihetta, koska useampi ilmoittaja valitsi kohdan "muu" ja lisäsi vapaaseen kenttään useamman rikostyyppin. Tyypillisimpiä yhdistelmiä olivat sanallinen loukkaus ja syrjintä tai sanallinen loukkaus ja pahoinpitely. Muita kohdassa "muu" toistuvasti mainittuja rikoksia olivat muun muassa "päälle sylkeminen" ja uhkailu.

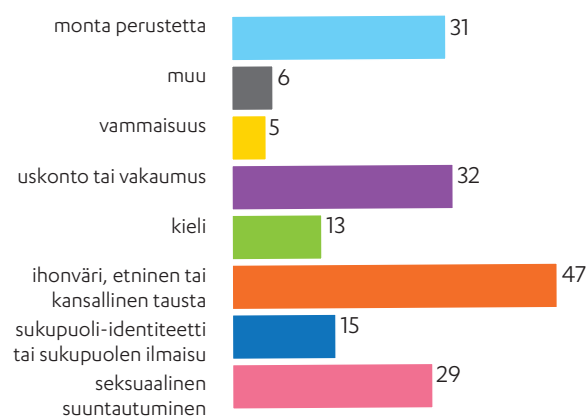
Rikostyyppit jakautuivat joiltain osin epätasaisesti eri ryhmien välillä ja merkille pantavana voidaan pitää esimerkiksi sitä, että 19 pahoinpitelystä uhrina oli mies 12 tapauksessa ja nainen viidessä. Sukupuolijakauma ei ollut yhtä epätasainen muiden rikostyyppien kohdalla.

2.6 Motiivi

Rikoksen motiivia selvitettiin monivalintakysymyksellä: "Rikoksen motiivina oli uhrin todellinen tai oletettu: a) seksuaalinen suuntautuminen, b) sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu, c) ihonväri tai etninen tai kansallinen tausta, d) kieli, e) uskonto tai vakaumus, f) vammaisuus, e) muu, mikä." Tämän kysymyksen osalta vastaajalla oli mahdollisuus valita useampi vaihtoehto ja tämä tuotiin ilmi kysymyksen yhteydessä. Vastaajista 31 ilmoittikin teon motiiviksi useamman vaihtoehdoista. Kaaviossa I esitetään kaikki ilmoitetut motiivit, joita on siis enemmän kuin ilmoituksia.

Kaavio I

Viharikoksen motiivi

Se, että niin suuri määrä vastaajista mielsi teon liittyvän useampaan motiiviin, olisi syytä huomioida viharikoksia tarkasteltaessa yleisemminkin. Esimerkiksi Poliisiammattikorkeakoulun raportissa viharikoksia tarkastellaan kutakin yhden, kunkin tapauksen kohdalla ensisijaiseksi katsotun vihamotiivin näkökulmasta. Ainakaan uhrin näkökulmasta tämä ei vaikuta olevan mielekäs erottelu.

Niistä ilmoituksista, joissa oli valittu useampi kuin yksi motiivi, yhdessätoista tapauksessa ilmoittaja katsoi, että teko johtui paitsi uhrin seksuaalisesta suuntautumisesta myös hänen sukupuoli-identiteetistään tai sukupuolen ilmaisustaan. Esimerkiksi Poliisiammattikorkeakoulun raportissa nämä kaksi kategoriata esiintyivätkin yhdessä. Muita toistuvia yhdistelmiä moniperusteisissa tapauksissa olivat ihonväri tai etninen tai kansallinen tausta sekä uskonto tai vakaumus (5 kpl), ihonväri tai etninen tai kansallinen tausta yhdistettynä kieleen (4 kpl) tai näiden kaikkien kolmen yhdistelmä (3 kpl). Kolme vastaajaa ilmoitti motiiveiksi neljä tai useamman vaihtoehdon.

Seksuaalinen suuntautuminen mainittiin motiivina 29 vastauksessa ja sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu 15 vastauksessa. Vuotta 2017 koskevassa Poliisiammattikorkeakoulun viharikosraportissa näiden motiivien osuus kaikista viharikoksista on 5,1%.⁶ Näiden motiivien suuri edustavuus keräämässämme aineistossa saattaa selittyä sillä, että tieto raportoinnin tiedonkeruusta on levinnyt seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asiaa ajavien järjestöjen keskuudessa tehokkaasti. Toisaalta myös esimerkiksi Owl Groupin selvityksessä vihapuheesta ja häirinnästä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajilta saatujen vastausten osuus on niin ikään lähes kolmannes saaduista ilmoituksista.⁷

Etniseen tai kansalliseen taustaan tai ihonväriin perustuvia viharikoksia ilmoitettiin 47 kappaletta. Näistä seitsemän oli vähemmistöjen enemmistöä kohtaan suuntaamia. Näistä kuudessa tuotiin sanallisesti esiin uhrin ihonväri tai oletettu kansallisuus (suomalainen) ja yhdessä kyse oli pahoinpitelystä.

6 Rauta 2018: 20.

7 Owl Group 2018: 9.

Kaikkiaan kielen ilmoitti viharikoksen motiiviksi 13 vastaajaa. Ainoastaan kielen teon motiiviksi merkinneitä ilmoittajia oli 3 kappaletta. Kieli oli yhtenä perusteena erityisesti etniseen tai kansalliseen taustaan ja ihonväriin sekä uskontoon liittyvissä rikoksissa. Niissä tapauksissa, joissa kieliäspektia erikseen avataan, uhrin puhuma kieli on joko venäjä (tai tekijän venäjäksi oletama kieli), ruotsi tai viro.

Uskonto tai vakaumus liittyi 32 tapaukseen. Uskonnon suurta edustavuutta voi selittää se, että tiedonkeruusta vastasi tämän raportinkin laatinut uskontojen yhteistyöjärjestö USKOT-foorumi. Ilmoituksia, joissa ainoastaan uskonto tai vakaumus mainittiin teon motiiviksi, oli 16. Näistä seitsemän kohdistui juutalaisiin, kahdeksan muslimeihin ja yksi uhrin poliittiseen vakaumukseen. Muslimeihin kohdistuneista rikoksista suurimmassa osassa uhrina oli naispuolinen henkilö, joka mainitsi käyttävänsä huivia ja yhdessä tapauksessa myös kasvot peittävää niqabia. Tapahtumat sijoituivat yleensä päiväsaikaan kadulle tai muulle julkiselle paikalle. Tilanteisiin liittyi yleensä sanallisia loukkauksia ja osassa tapauksia myös fyysistä väkivaltaa. Yhdessä tapauksessa uhrin oletettiin olevan muslimi, koska hän suojasi päättään huivilla sateessa kävellessään.

Seitsemän kappaletta saaduista ilmoituksista koski juutalaisiin kohdistuneita viharikoksia. Näiden joukossa olivat myös ainoat ensisijaisesti omaisuusrikoksina ilmoitetut tapaukset. Tällaisia olivat juutalaisia kohtaan suunnattuun väkivaltaan yllyttänyt graffiti rakennuksen seinässä, verisen purkin heittäminen juutalaiselle hautausmaalle sekä muun muassa kananmunien heitteleminen synagogan portille.

Tätä raporttia varten saatiin viisi ilmoitusta vammaisuuteen perustuvasta viharikoksesta ja näistä kolmessa vammaisuus ilmoitettiin yhtenä useammasta motiivista. Molempien tapausten, joiden ainoana perusteena oli vammaisuus, tapahtumapaikkana oli julkinen palvelu.

Vastaajista kuusi ilmoitti teon motiiviksi kohdan ”muu”, mutta heistä puolet ilmoitti tämän lisäksi myös jonkin muun listatun motiivin. Kohdassa g) ”muu, mikä” oli ilmoitettu muun muassa poliittinen vakaumus, ulkonäkö, masennus, sukunimi, perhetausta, elämänkumppani ja toiminta vapaaehtoisena.

Motiivin ilmenemistä rikoksen tapahtumatilanteessa selvitettiin avoimella kysymyksellä ”Miten vihamotiivi ilmeni rikoksen tekotilanteessa?”. Selvä enemmistö kysymykseen vastanneista kuvasi vihamotiivin ilmenneen tilanteessa sanallisesti. Tämä on toki selvää sanallisen loukkauksen ollessa kyseessä, mutta valtaosassa pahoinpitelyrikoksia tapahtumakuvauksesta kävi ilmi, että kyse oli väkivallan lisäksi myös sanallisesta loukkauksesta.

Muutamassa ilmoituksessa motiivin kerrotaan olleen ilmeinen tekijän käytöksen perusteella, koska teko kohdistui kaikista paikalla olijoista juuri vähemmistön edustajaan tai motiivi oli muuten pääteltävissä tekijän toiminnasta. Muutaman seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin perusteella tehdyn rikoksen osalta mainittiin myös, että teot alkoivat, kun seksuaalinen suuntautuminen tai sukupuoli-identiteetti kävi ilmi tekijälle.

3

Viharikoksen jälkeen

Tässä luvussa tarkastellaan viharikoksen vaikutuksia ja rikoksen jälkeistä aikaa uhrin näkökulmasta. Luku jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäinen alaluku keskittyy viharikosten ilmoittamiseen poliisille ja uhrien kokemuksiin siihen liittyen, toisessa tarkastellaan sitä, kuinka viharikos vaikutti uhriin ja viimeiseksi sitä, minkälaista apua uhri sai tai toisaalta kaipasi viharikoksen jälkeen.

3.1 Rikosilmoituksen teko ja poliisikäsitely

Sitä, tehtiinkö viharikoksesta ilmoitus poliisille ja jos tehtiin, miten asiaa käsiteltiin ja miten juttu eteni, selvitettiin kahdella monivalintakysymyksellä: ”Teitkö rikosilmoituksen poliisille?” ja ”Jos teit rikosilmoituksen, kerroitko poliisille, että epäilet rikoksen olevan viharikos?”. Näiden lisäksi esitettiin seuraavat avoimet kysymykset: ”Jos teit rikosilmoituksen, kuinka poliisi käsitelti vihamotiivia rikoksen selvittämisessä?” ja ”Jos teit rikosilmoituksen, kuinka tapaus päättyi? (esim. etenikö tapaus syyteharkintaan, käsiteltiin sitä tuomioistuinmessä, sovitteltiin asia)”.

3.1.1 Poliisille ilmoitetut tapaukset

Vastanneista 15 ilmoittaa tehneensä rikosilmoituksen. Poliisille ilmoitetuista tapauksista suuri osa (6 kpl) oli luokiteltu lomakkeessa pahoinpitelyiksi. Myös neljästä sanallisesta loukkauksesta oli tehty rikosilmoitus. Muut poliisille ilmoitetut rikokset olivat syrjintätapauksia sekä yksi omaisuusrikos ja yksi tapaus, johon kuului useita rikostyyppisiä.

Lähes kaikki poliisille ilmoitetut tapaukset liittyivät uhrin ihonväriin tai etniseen tai kansalliseen taustaan tai uskontoon. Seksuaalinen suuntautuminen, sukupuoli-

identiteetti tai sukupuolen ilmaisu mainitaan motiivina poliisille ilmoitetuista rikoksista neljässä.

Kolme rikosilmoituksen tehneistä ei ollut kertonut poliisille epäilevänsä viharikosta. Yksi heistä kuvailee henkistä tilaansa ja pahoittelee, ettei saanut neuvoja asiassa: ”Olin täysin lyöty henkisesti ja olen pienen lapsen vanhempi. En pystynyt ajattelemaan konkreettisesti. En edes ajatellut motiivia. Kukaan ympärillä olevista, vaikkapa lakimieheni tai lääkäri ei ottanut viharikosta esille.”

Niistä, jotka ilmoittivat poliisille ja jotka kertovat ilmaisensa epäilyksensä siitä, että kyseessä oli viharikos, muutama mainitsee poliisin sivuuttaneen vihamotiivin. Yksi väkivaltaisen ryöstön uhri kertoo poliisin todenneen, että kyseessä oli vain ryöstö, eikä poliisi katsonut ryöstön yhteydessä sanallisesti ilmaistulla vihalla seksuaalivähemmistöjä kohtaan olleen merkitystä tapauksessa. Vastaaja lisää, ettei ryöstön tekijää saatu kiinni.

Yksi vihapostia tutkimuksensa vuoksi saanut kertoo tehneensä rikosilmoituksen ja saaneensa noin kuuden kuukauden kuluttua rikosilmoituksen tekemisestä postitse ilmoituksen, ettei rikosilmoitus aiheuta toimenpiteitä. Vastaaja toteaa, että asiakirjoista oli selvästi havaittavissa, että poliisilla on tämän tyyppisiä tapauksia varten käytössään standardipohja, johon tapaus liitettiin.

Kaksi haastateltua nostaa esiin pienemmän paikkakunnan merkityksen tapausten viranomaiskäsitelyssä. Toinen haastatelluista on seksuaalisen suuntautumisen vuoksi viharikoksen uhriksi joutunut henkilö, joka ei tuonut tapauksen yhteydessä esille viharikosmotiivia. Syyksi hän kertoo sen, että pelkäsi tiedon hänen seksuaalisesta suuntautumisestaan leviävän paikkakunnalla. Tapausta ei myöskään, uhrin toivomuksesta huolimatta, käsitelty suljettuina. Lehdistössä tapausta

oli vääristelty ja käsitelty tavanomaisena humalaisten välisenä kahakkana, vaikka uhri ei ollut ollut päihteiden vaikutuksen alainen ja tekijä oli ollut uhrille ennestään tuntematon.

Toisessa haastattelussa korostettiin, että asianajajien väliset suhteet haittaavat syrjintätapausten käsittelyä pienillä paikkakunnilla. Asianajajien työn helpottamiseksi ja siksi, että tapauksiin saataisiin riippumatonta näkökulmaa, syrjintätapaukset tulisikin haastatellun mukaan käsitellä muilla paikkakunnilla.

Toisaalta viranomaisten toiminta sai myös kiitosta. Eräässä tapauksessa lapsen vanhempi kuvailee joutuneensa sanallisen hyökkäyksen kohteeksi uskontonsa vuoksi koulun juhlassa. Rehtori oli myöhemmin kiitellyt uhria siitä, että tämä oli kutsunut paikalle poliisin ja tilanne saatiin selvitettyä poliisin ehdottaman sovittelun avulla.

3.1.2 Miksi tapauksesta ei tehty rikosilmoitusta

Hyvin suuri osa viharikoksista jätetään ilmoittamatta poliisille. Yhtenä tämän raportin tavoitteista oli selvittää syitä tähän ja vastaajille esitettiin avoin kysymys: ”Jos et tehnyt rikosilmoitusta, miksi et tehnyt sitä?” Syyt olla ilmoittamatta liittyivät pääosin koettuun epäluottamukseen viranomaisia kohtaan, teon jälkeiseen järkytykseen tai viharikosten arkipäiväisyyden aiheuttamiin tuntemuksiin sekä osin myös tiedon ja tuen puutteeseen.⁸

8 Owl Groupin vihapuheeseen ja häirintään liittyvässä selvityksessä on noussut esiin hyvin samankaltaisia syitä olla ilmoittamatta tapausta poliisille. Kolme merkittävintä syytä olivat sekä vuonna 2015 että vuonna 2017 toteutettujen selvitysten mukaan seuraavat: 1) ”En uskonut, että asialle olisi tehty mitään”, 2) ”En uskonut, että asialle olisi voitu tehdä mitään” ja 3) ”Häirintä tai vihapuhe ei ollut tarpeeksi vakavaa / en tullut ajatelleeksi sen ilmoittamista”. Muina syinä esitettiin muun muassa tiedon puute, häpeä tai järkytys. Owl Group 2016: 38, 2018: 31. Olenaisena erona tietojen keräämisessä on kuitenkin se, että Owl Groupin kyselylomakkeessa tämä kohta oli monivalintakysymys. Tätä raporttia keräsimme tiedot tässä kohdassa avoimen kysymyksen muodossa.

3.1.2.1 Epäluottamus poliisiin

Selvästi yleisin syy olla ilmoittamatta viharikosta poliisille on saatujen vastausten perusteella epäluottamus viranomaisapuun. Epäluottamuksen taustalla vaikuttaa olevan monenlaisia syitä liittyen paitsi käsityksiin poliisin asenteista myös resurssihin hoitaa ja reagoida yksittäisiin rikostapauksiin. Vaikka moni mainitsee huonot kokemukset poliisista tai epäilyksensä poliisin toimintaa kohtaan, harva ilmoittajista avaa yksityiskohtaisemmin aiempia huonoja kokemuksiaan.

Toisinaan taustalla on poliisin oletettu suhtautuminen vähemmistöihin. Yksi ilmoittajista mainitsee osan poliiseista olevan rasisteja. Toinen taas epäilee, ”ettei poliisissa oltaisi kovin sateenkaarisensitiivisiä”. Eräs vastaaja toteaa seuraavaa:

Poliisi Suomessa ei vaikuta olevan kiinnostunut tutkimaan seksuaalivähemmistöjä kohtaan tapahtuneita rikoksia. Toivon muutosta parempaan suuntaan tässä asiassa ja sitä, että poliisi kohtelisi [eri ryhmiä] yhdenvertaisesti tulevaisuudessa. Valitettavasti vaikuttaa olevan kulttuurina Suomessa, että seksuaalivähemmistöjen syrjintä on käytännössä sallittua.

Muutamalla vastaajalla on käsitys, että poliisi suojelee viharikosten tekijöitä. Yhdessä ilmoituksessa mainitaan poliisin jopa itse syyllistyneen viharikokseen:

En luota poliisiin lainkaan. Tämä johtuu aiemmista kokemuksistani poliisin kanssa, jossa he ovat jättäneet tappouhkaukset, raiskausuhkaukset, väkivallanteot ja muut ilmoitukset tutkimatta ja pahimmissa tapauksissa pahentaneet tilannetta. Muutama kertaan myös tekijä on ollut poliisi, sekä itseäni että lähipiirini vähemmistöjen edustajia kohtaan tehdyissä rikoksissa.

Jotkut ilmoittajista kokevatkin rikosilmoituksen tekemisen olevan ”ajanhukkaa” tai kertovat, että poliisi ei ole ottanut todesta tai on vähätellyt heidän kokemuksiaan.

Myös poliisin puutteelliset resurssit nostetaan esiin useiden tapausten yhteydessä. ”Poliisilla ei ole aikaa selvittää kuvaamani kaltaisia tilanteita, todettu on. En yleensä tee muutenkaan poliisille ilmoitusta ylipäättään mistään, sillä tähän päivään mennessä en ole saanut heiltä kertaakaan apua, kun olen sitä hakenut.” Eräs haastatelluista vertaa viharikoksen ilmoittamista pyörävarkauksiin, niitä ei koskaan ehditä selvittää. Toinen taas toteaa, että ”poliisi tuskin on kiinnostunut väkivallasta, joka ei johtanut vakaviin vammoihin.”

Yksi vastaaja taas kertoo aiemmin tehneensä rikosilmoituksen, muttei ollut kuullut asiasta tämän jälkeen mitään. Yksi haastatelluista toi esille, ettei rikosilmoitusta kannata tehdä, koska hänen aiemman kokemuksensa perusteella poliisi kyllä käsittelee viharikoksen, mutta jutuista tehdään syyttämättäjättämisspäätös.

Monet kertovat, etteivät viitsineet tehdä ilmoitusta, koska eivät usko saavansa apua tai katsovat, ettei tekijälle kuitenkaan koituisi seurauksia tapahtuneesta. Yksi masennuksen vuoksi vammaispalveluissa syrjitty kuvailee tilannettaan: ”En yksinkertaisesti jaksanut. Tein tapauksesta hallintokantelun, joka vei voimani eikä johtanut mihinkään. En myöskään usko, että Suomen poliisia kiinnostaa tippaakaan vammaisten oikeudet, varsinkaan jos rikoksen tekijänä on viranhaltija.”

3.1.2.2 Pelko ja arkipäiväisyys

Rikosilmoituksen tekemättä jättämisen taustalla vaikuttaa olevan myös keskenään hyvin vastakkaisia tunteita: osalle kokemus oli ollut niin järkyttävä, etteivät he halunneet jatkaa sen käsittelyä, toiset taas kokivat viharikokset niin arkipäiväisinä tai jopa ”pikkuasioina”, että jättivät ilmoittamatta tämän vuoksi.

Itse teko ja tekijä herättivät monessa uhrissa pelkoa ja järkytystä ja tämän vuoksi he halusivat yksinkertaisesti unohtaa tapahtuneen: ”Olin järkyttynyt ja en halunnut puhua tapahtuneesta”, kuvailee yksi vastaajista. ”Halusin vain päästä kotiin”, toteaa eräs seksuaalisen suuntautumisenensa vuoksi lähibaarissa pahoinpidelty. ”Sillä hetkellä halusimme vain pois tilanteesta”, kerrotaan yhdessä ilmoituksessa. Useampi vastaaja mainitsee myös, että kokee vastenmielisenä tai pelottavana ajatuksen siitä, että joutuisi kohtaamaan tekijän uudestaan.

Rikosilmoituksen tekeminen arveluttaa myös mahdollisten itselle koituvien seurausten näkökulmasta. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvat pelkäävät tiedon seksuaalisesta suuntautumisesta leviävän. Jotkut vastaajista mainitsevat uskovansa, että heidän Suomessa oleskelunsa olisi voinut vaarantua, jos he olisivat tehneet rikosilmoituksen. Jotkut taas olivat jättäneet ilmoittamatta koston pelossa. Eräs aggressiivisen sanallisen loukkauksen uhriksi elokuvateatterin aulaan joutunut kertoo pelänneensä, että tekijä ”saattaa palata ja käydä meidän kimppuumme.”

Osalla vastaajista ilmoittamatta jättäminen liittyi tapausten arkipäiväisyyteen ja yleisenä syynä olla ilmoittamatta oli kiire tai ajanpuute. Eräs kasvot peittävää niqabia käyttävä nainen kertoo kohtaavansa vihamielistä huutelua joka päivä. ”Ei muuta ehtisi kuin tehdä ilmoituksia”, hän toteaa. ”Olen kokenut monenlaisia rasmin ilmentymiä, loukkauksia ja ikävää puhetta. Jos raportoisin kaikki tapaukset poliisille, minun pitäisi esittää useita oikeusjuttuja”, kertoo toinen vastaaja.

Tottumus ja tapausten jokapäiväisyys aiheuttavat myös turtumusta ja jopa välinpitämättömyyttä. Toistuvia sanallisia loukkauksia ja väkivallalla uhkailua seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen ilmaisun vuoksi kokenut mies kertoo: ”Olen aika tottunut tällaiseen. Tuntui paremmalta vain hyväksyä se, mitä tapahtui.”

Jotkut mainitsevat jättäneensä ilmoittamatta, koska alkoivat epäillä, onko kyseessä kuitenkaan niin vakava tapaus. Muutama myös pitää rikosilmoituksen tekemistä poliisin resurssien tuhlaamisena. Sanallisen loukkauksen uhriksi joutunut toteaa, että ”poliiseilla on muutenkin tekemistä kuin opettaa ihmisiä käyttäytymään. Siitähän tällaisessa pienessä asiassa on kyse.” Kyseessä oli mielestäni pieni asia, jolle poliisi lähinnä nauraisi”, kirjoittaa toinen vastaaja.

Eräs vastaajista mainitsee, ettei halua ”leimautua hankalaksi ihmiseksi”. Toinen uskontonsa vuoksi kadulla sanallisen loukkauksen kohteeksi joutunut taas kertoo, että ”ystävä neuvoi, että nolaisin vain itseni, jos valittaisiin asiasta poliisille”.

3.1.2.3 Epätietoisuus ja tuen tarve

Ilmoittamatta jättämisen taustalla on toisinaan myös epätietoisuutta. Se, mikä on viharikos ja minkälaisista teoista voi tehdä rikosilmoituksen, oli epäselvää osalle ilmoittajista. Osa kertoo, ettei ollut varma, oliko kyseessä rikos. Osa taas mainitsee olleensa epävarma sen suhteen, voiko ilmoituksen tehdä, jos ei itse ole rikoksen uhrina. Vaikuttaisikin siltä, että tietoa viharikoksista ja siitä, kuinka uhri, uhrin läheinen tai silminnäkijä voivat toimia tilanteessa, pitäisi olla nykyistä paremmin tarjolla.

Useampi ilmoittaja myös epäilee, ettei heillä olisi ollut riittäviä todisteita tapahtuneesta. Vastauksissa mainitaan esimerkiksi epäily, että sanallisesta loukkauksesta pitäisi pystyä esittämään nauhoite. Tällaista epätietoisuutta esiintyy erityisesti muun kuin suomenkielisissä ilmoituksissa. Yksi vastaaja kertookin suomenkielentaidon puutteen olleen syynä siihen, ettei hän ollut tehnyt rikosilmoitusta.

Apua ja tukea ilmoituksen tekoon vaikuttaa olevan hyvin vaihtelevasti tarjolla. Eräs haastatelluista mainitsee, että hänen kokemuksensa mukaan siinä, ilmoitetaanko viharikoksista eteenpäin, on suuria eroja eri maahanmuuttajaryhmien välillä. Osalla maahanmuuttajista on apunaan vahvat verkostot ja yhdistykset, jotka vievät tapauksia eteenpäin. Osa taas käsittelee tapauksia lähinnä keskenään omissa porukoissaan. Toisten ryhmien keskuudessa on myös enemmän pelkoa viranomaisia kohtaan, mikä estää heitä ilmoittamasta esimerkiksi viranomaisten harjoittamasta syrjinnästä. Tietoisuus viharikoksista ja niiden esiin nostaminen lisää haastatellun näkemyksen mukaan selvästi valmiutta ilmoittaa tai edes puhua tapauksista: kun yksi viharikos nostetaan käsittelyyn, tapauksia ilmaantuu useita, kun muutkin rohkaistuvat puhumaan kokemuksistaan.

3.2 Viharikoksen vaikutus uhriin

Viharikoksia voidaan pitää signaalirikoksina, mikä tarkoittaa sitä, etteivät rikoksen vaikutukset ulotu ainoastaan rikoksen välittömään uhriin, vaan ne voivat vaikuttaa koko motiiviin liitettyyn vähemmistöön ja horjuttaa siten vähemmistön edustajien turvallisuutta laajemminkin. Tällaisella turvallisuuden tunteen järkkymisellä taas on todettu olevan vaikutuksia koko yhteiskuntaan. Viharikosten onkin katsottu luovan kasvualustaa muun muassa erilaisille radikalismien muodoille.

Tässä raportissa tarkastellaan viharikosten vaikutuksia ennen kaikkea yksittäisen uhrin näkökulmasta ja raporttia varten on pyritty selvittämään, miten uhri kokee viharikoksen vaikuttaneen häneen. Useissa tutkimuksissa on todettu, että viharikoksen vaikutus uhriin on usein erilainen kuin sellaisen rikoksen, johon ei liity vihamotiivia. Viharikosten on todettu aiheuttavan uhrilleen muita rikoksia enemmän muun muassa vihan tunteita, masennusta, traumaattista stressiä ja hermostuneisuutta.⁹

Kyselylomakkeessa esitettiin avoin kysymys: ”Miten viharikos vaikutti sinuun?”. Seuraavassa vastaajien kuvaamia vaikutuksia on tarkasteltu neljän vastauksista kummunneen kategorian kautta: 1) tunnereaktiot ja vaikutukset terveyteen, 2) turvattomuudentunne, 3) eristävä vaikutus sekä 4) välinpitämättömyys ja voimauttava vaikutus. Nämä eivät luonnollisesti ole erillisiä kategorioita, vaan esiintyvät kuvauksissa limittäin ja vaikuttavat toisiinsa.

3.2.1 Tunnereaktiot ja vaikutukset terveyteen

Hyvin suuri osa vastanneista kuvailee viharikoksen vaikutuksia mainiten yksittäisiä tunnetiloja, joita rikos on hänessä herättänyt. Yleisimmin aineistossa kuvattuja tunteita ovat pelko, suru ja viha. Näiden lisäksi ilmoituksissa toistuvat järkytys, ahdistus, erilaiset pettymyksen tunteet, kuvotus sekä luottamuksen tunteen menetys.

Sanallisen loukkauksen uhriksi puolisonsa kanssa elokuvateatterin aulassa joutunut kuvailee tuntemuksiaan:

Olimme järkyttyneitä ja minua suoraan sanoen pelotti, että mies saattaa palata ja käydä meidän kimppuumme. En ollut törmännyt aiemmin noin suoraan aggressiiviseen käytökseen, vaan aiemmat kokemukseni olivat olleet vähäisempiä kommentteja tai huuteluja.

⁹ Viimeisimmässä vihapuheen ja häirinnän seurantakyselyssä vihapuheen ja häirinnän kolme merkittävintä vaikutusta uhriin olivat 1) vaikutus yleiseen turvallisuuden tunteeseen, 2) vaikutus psyykkiseen terveyteen ja 3) vaikutus viranomaisluottamukseen. Owl Group 2018: 33. Kuten poliisille ilmoittamiseen liittyvien syiden kohdalla (ks. alaviite 8) tässäkin vastaajat valitsivat monivalintakysymyksistä, jota tosin tämän kysymyksen osalta saattoi myös täydentää avoimeen kenttään. Tätä raporttia varten kerätyssä aineistossa viharikoksen vaikutuksia tiedusteltiin vain avoimella kysymyksellä.

Ne tuntuivat näin avoimeen inhoreaktioon [verrattuina] jotenkin pieniltä. Minusta tuntui pahalta, että meidän olemassa olomme aiheutti niin paljon inhoa ja raivoa.

Terroristiksi etnisen tai kansallisen taustansa vuoksi nimitelty kuvailee, kuinka viharikos ”teki todella vihaiseksi, mutta ennen kaikkea todella surulliseksi. Jään yleensä ajattelemaan sitä, mikä saa toisen kohtelevaan tuntematonta sillä tavalla. Millä oikeudella?”

Arkiseksikin koetun tilanteen järkyttävyyttä saattoi lisätä esimerkiksi se, että uhrina oli myös lapsia:

Tämä on vain yksi monista kerroista. Olin ulkona lasteni (2- ja 4-vuotiaat) kanssa. Vastaani käveli nainen koiransa kanssa. Lapseni lähtivät kävelemään koiraa kohti, kun sanoin heille turkin kielellä tiukasti kuuluvalla äänellä, että tuntematonta koiraa ei saa mennä silittämään. Nainen puhui puhelimesta ja kuultuaan puheeni sanoi [rasistisia solvauksia]. Vaikka olen koko ikäni kohdannut rasismia, järkytti tämä minua erityisesti koska mukanani olivat pienet lapseni. Olen erittäin surullinen siitä, että lapseni ovat kokeneet tällaista jo näin pieninä.

Monissa vastauksissa viharikoksilla kerrotaan olleen pitkäaikaisia vaikutuksia. Viharikoksen aiheuttamat pelot ja traumat saattavat nousta esiin niihin viittaavissa tilanteissa ja siten varjostaa elämää. Kouluterveydenhoitajan taholta toistuneita viharikoksia kokenut vastaaja kuvailee tilannetta vuosia tapahtumien jälkeen: ”Aloin pelätä terveydenhoitajia enkä edelleenkään vuosia myöhemmin suostu tapaamaan hoitohenkilökuntaa ennen kuin on välttämätöntä. Jokainen terveyskeskuskäynti palauttaa mieleen tapahtumat.”

Vastaajien kuvaamat vihan ja pettymyksen tunteet eivät kohdistuneet vain tekijöihin vaan myös niihin sivullisiin, jotka eivät puuttuneet tilanteeseen. ”Se sai minut erittäin vihaiseksi ja se muiden tilanteiden kanssa sai minut ajattelemaan kosta [...]. Toisaalta tunsin myös syvää pettymystä ja surua kanssaihmisistä kohtaan, jotka eivät puuttuneet. Suomessa sivulliset vaikuttavat puuttuvan äärimmäisen harvoin nähdessään syrjintää tai rasismia julkisilla paikoilla.” Näin kuvailee tuntemuksiaan tavallisena arki-iltapäivänä kadulla kävellyt nainen, jonka päälle tuntematon henkilö oli alkanut sylkeä.

Useammassa ilmoituksessa mainitaan häpeän tunne siitä, että on joutunut rikoksen uhriksi. Eräs seksuaaliseen suuntautumiseen perustuvan rikoksen uhri kertoo kokemuksen nostattaman häpeän tunteen liittyvän ei ainoastaan tähän yksittäiseen tapahtumaan, vaan myös muuhun elämään ja hänen aiempiin kokemuksiinsa.

Monissa ilmoituksissa kuvataan uhrin itseluottamuksen kärsineen tapahtuman johdosta. Myös itseinho nousee esiin muutamassa vastauksessa: ”Olen alkanut itsekin väliillä kuvitella, että olen kuvottava hirviö, eikä minulla ole asiaa ihmisten ilmoille.”

Itseluottamuksen menettämisen lisäksi monet viharikosten uhreista kertovat menettäneensä luottamuksensa myös muihin ihmisiin, mikä näkyy siinä, että heidän sosiaaliset suhteensa ovat kärsineet. Viharikokemuksen vaikutus saattaa ulottua kaikkiin ihmissuhteisiin: ”Työsuhteet ja parisuhteet on kärsineet [...]. En luota enää ”ystäviin” enkä viranomaisiin.” Luottamuksen menetys saattoi myös johtaa ajatukseen, että on pakko selvittää yksin, koska ”keneltäkään ei voi odottaa apua”, kuten eräs uhreista kuvailee.

Luottamuksen menetys heijastui myös epäluottamuksena koko ympäröivään yhteiskuntaan. Tähän liittyi viranomaisten taholta koettu välinpitämättömyys. Kokemus siitä, ettei syyllisiä rangaista, herätti epäuskoa ympäröivän yhteiskunnan oikeudenmukaisuuteen: ”Käsitykseni siitä, että syrjintään syyllistyneet jätetään rankaisematta, ja käsitykseni viranomaisten välinpitämättömyydestä sekä turvattomuuden ja avuttomuuden tunteet ovat vahvistuneet.”

Yleinen kyynistyminen ja luovuttamisen tunteet välittyvät muutamista vastauksista. Toistuvaa rasismia kohdannut vastaaja toteaa: ”Pikkuhiljaa tällaiset kokemukset kylmettävät ja kyynistävät ihmistä.”

Pahimmillaan uhrin kuvailevat viharikoksen aiheuttamien tuntemusten ajaneen itsetuhoisiin ajatuksiin. ”Olin todella pettynyt. Pelkäsin. Tunsin, että minusta halutaan vain eroon. Harkitsin itsemurhaa, tein jo valmistelujakin. Lopulta päädyin muuttamaan pois paikakunnalta. Jos olisin jäänyt, en luultavasti olisi enää hengissä.”

Osa vastaajista kertoo, että viharikoksella oli myös vaikutuksia uhrin terveyteen. Vastauksissa mainitaan rikoksen aiheuttaneen tai pahentaneen jo olemassa olutta masennusta sekä saaneen aikaan paniikkihäiriöitä,

unettomuutta, painajaisia sekä shokkireaktioita. Kaksi ilmoittajaa mainitsee kärsineensä tai kärsivänsä post-traumaattisesta stressireaktiosta. ”Aloin kärsiä trauma-peräisestä stressistä ja olen aika paljon eristäytynyt kaikista ihmisistä. Jos kuulen naapurien tappelevan, kehoni menee tahdosta riippumatta taistele tai pakene-tilaan”

Kaksi vammaisuuden motiiviksi ilmoittaneista kertoo toistuvista viharikoksista, jotka ovat liittyneet heidän poikkeavaan ulkonäköönsä ja seuranneet heitä koko elämänsä ajan eri muodoissaan. Toinen heistä kertoo kokemansa vihan määrittäneen hänen koko elämänsä, ja hän kertoo myös kärsivänsä posttraumaattisesta stressistä kotoaan poistuessaan.

Yksi ilmoitus saatiin tapauksesta, jossa toinen potilas oli puhunut hyvin alentuvasti vammaisesta henkilöstä sairaalassa. Tämänkin tapauksen kerrotaan aiheuttaneen vakavia traumoja ja itseluottamuksen menetystä uhrille. Toinen vammaisuuden sekä seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun kokemiensa rikosten motiiviksi kertova ilmoittaja kuvailee tekojen vaikutuksia: ”On jäänyt paljon traumoja. Ja olen tullut yhä epävarmemmaksi ja epävarmemmaksi itsestäni ja muista. Usko omaan tulevaisuuteen ja muihin ihmisiin on hyvin vähissä.”

3.2.2 Turvattomuuden tunne muuttaa arkea

Saaduissa vastauksissa merkittävänä viharikoksen aiheuttamana haittana nousee esiin uhrin kokema turvallisuuden tunteen heikkeneminen. Tämä heijastuu monin tavoin uhrin arkeen; noin neljännes vastaajista mainitsee jollain tavalla muuttaneensa käytöstään viharikoksen vuoksi.

Erityisesti uhrin kertovat rikoksen aiheuttaman epämu-kavuuden tunteen tai pelon rajoittaneen sitä missä, miten ja mihin aikoihin he liikkuvat ulkona. Osa mainitsee välttävänsä erityisesti pimeällä liikkumista, yksin kulke-mista, baareja tai muutama julkisia paikkoja ylipäättään.

Eräessä vastauksessa kuvaillaan, kuinka huivia käyt- tänyttä musliminaista oli tönitty kadulla. ”Nyt, kun kävelen kadulla, pyrin pysyttelemään niin kaukana muista kuin mahdollista. Kun ohitan jonkun, kiinnitän huomiota siihen, ettei minua taas tönäistä.” Toinen uhri kertoo välttelevänsä ulosmenemistä: ”Kierrän vähänkin humalaiset ihmiset kaukaa sekä, jos on pakko ohittaa, aina se on mielessä [...]. Olen ajatellut aina, että Suomi on turvallinen maa.”

Haastateltu musliminainen kertoo, että iltapäivälehtien uutisointi vaikuttaa suoraan turvallisuuden tunteeseen kadulla: kun uutisotsikoihin nousee maahanmuuttajiin tai muslimeihin liitettviä rikoksia, tämä näkyy ihmisten vihamielisyydessä julkisilla paikoilla. Hän sanookin, että monet muslimit välttävät kokonaan kaduilla liikkumista esimerkiksi tammikuussa 2019 esillä olleiden maahan- muuttajiin liitettyjen raiskaustapausten uutisoinnin vuoksi.

Yksi vastaajista kertoo kantavansa teräasetta, koska se on ainoa tapa, jolla hän tuntee olonsa turvalliseksi.

Viharikokset aiheuttavat myös sulkeutuneisuutta ja tarvetta rajoittaa itseilmaisua esimerkiksi salaamalla seksuaalisen suuntautumisensa tai uskontonsa. ”En ilmaise omaa identiteettiäni muille yhtä helposti.” ker- too yksi vastaajista. Eräs ilmoittaja mainitsee, että alkoi kokemansa väkivaltaisen hyökkäyksen seurauksena vältellä kumppaninsa seurassa kävelyä julkisella paikalla. Haastateltu musliminainen taas kertoo, että hänen lähi- piirissään on muslimeita, jotka ovat kokemansa rasmin vuoksi luopuneet islamilaisesta vaatetuksesta. Yksi uskontonsa vuoksi viharikoksen kohdannut taas sanoo välttävänsä uskontoonsa viittaavien symbolien käyttöä julkisilla paikoilla esimerkiksi viikonloppuiltaisin.

Useammassa ilmoituksessa mainitaan, että uhri on muuttanut tai suunnittelee muuttamista toiselle paikkakunnalle tai jopa ulkomaille kokemansa viha- rikoksen vuoksi. Tämä nousi esille myös kahdessa haastattelussa. Haastateltu musliminainen mainitsee, että hän on suunnitellut ulkomaille muuttoa, jotta saisi kulkea kadulla herättämättä huomiota. Hän kokee vä- syttävänä paitsi Suomen rasistisen ilmapiirin ja toistuvat vihanilmaukset myös muunlaisen huomion, jota hän islamilaiseen vaatetukseen pukeutuvana kertoo julkisilla paikoilla saavansa.

Koulussa viharikoksia kokeneet ovat joutuneet vaihta- maan koulua ja muutamassa ilmoituksessa ja yhdessä haastattelussa nousi myös esiin, että ilmoittajan lähi- piirissä on henkilöitä, jotka julkisten palveluiden piirissä kokemansa syrjinnän vuoksi suosivat yksityisiä palvelui- ta esimerkiksi terveydenhoidossa.

Osa kielen vuoksi vihaa kohdanneista kertoo välttävänsä äidinkieltä puhumista julkisilla paikoilla tai tietyissä tilanteissa. Väkivaltaisen hyökkäyksen kohteeksi joutu- nut henkilö kertoo: ”Jos äitini soittaa minulle, kun olen bussissa, en vastaa, vaan soitan hänelle takaisin myö- hemmin.” Virolainen, jota haukuttiin hänen puhuttuaan

äidinkieltään yleisellä paikalla taas kirjoittaa: "Tämä tapaus on vain yksi monista. En tykkää käyttää suomen kieltä, koska pelkään, että minua pilkataan taas. Joka tapauksessa olen ulkomaalainen."

3.2.3 Viharikos eristää

Viharikoksen vaikutusten on katsottu olevan merkittäviä uhrille myös muun muassa sen vuoksi, että toisin kuin monien muiden rikosten kohdalla, viharikoksen kohdalla uhri ei voi ajatella, että rikos olisi voinut tapahtua kenelle tahansa. Viharikos alleviivaakin uhrin erillisyyttä muusta yhteisöstä ja saattaa lisätä tunnetta siitä, ettei uhri ole muiden tavoin osa yhteiskuntaa. Eristäytymisen tunnetta pidetäänkin yhtenä keskeisimmistä viharikoksen vaikutuksista yksilölle.¹⁰ Tätä raporttia varten kerätyssä aineistossa viharikosten eristävä vaikutus on selvästi esillä useissa ilmoituksissa ja erityisesti toistuvia viharikoksia kokeneet kertovat, kuinka viharikokset ovat lisänneet erillisyyden tunnetta ja eristäytymistä muista sekä saaneet heidät jättäytymään ulkopuolisiksi.

Monista rasistisin motiivein tehtyjen viharikosten uhrin ilmoituksista välittyy pettymys Suomeen ja suomalaisiin. "Jälleen kerran tulimme vakuuttuneiksi siitä, että me lapsinemme olemme "toisen luokan" kansalaisia ja apua on turha odottaa keneltäkään", toteaa eräs rasistisen viharikoksen uhri. Muutamassa ilmoituksessa tämä ilmenee myös tarpeena perustella maahan tuloa ja Suomessa oleskelua. Eräs rasismia julkisessa kulkuvälineessä kokenut kuvailee tilannettaan seuraavasti:

Olen kansalainen, en pakolainen. Olen lukio-opiskelija. Olen oppinut suomea nopeasti ja haluan lääkäriksi osallistuakseni Suomen tulevaisuuden rakentamiseen. En lähtenyt kotimaastani kuullakseni tätä vihapuhetta. En ole paha tyttö, olen hyvä, aktiivinen tyttö, joka toivoo parasta kaikille muille. Nämä tapaukset aiheuttavat minulle paha oloa ja pelkoa. Vihan ja rasismien pelon vuoksi minulla ei enää ole suomalaisia ystäviä.

Toinen vastaaja, joka oli kokenut rasismia sosiaalisessa mediassa sekä samojen tekijöiden taholta myös veitsellä uhkailua, kertoo, ettei ollut saanut apua poliisilta ja oli hakenut sitä myös lehdistöstä. Hän kuvailee tilannettaan seuraavasti: "Tulin Suomeen, koska olosuhteet

pakottivat minut lähtemään kotimaastani. Tämä [viharikos] saa minut tuntemaan niin kuin en olisi samanlainen kuin muut täällä asuvat ihmiset tai niin kuin minulla ei olisi oikeutta tulla kohdelluksi samalla tavalla kuin he. On todella paha juttu kohdella toisia rasistisesti ja nöyryyttää heitä."

Osa rasistisia viharikoksia kokeneista mainitsee, ettei heillä rasismikokemusten vuoksi ole tai he eivät halua suomalaisia ihmisiä ystävikseen. Lähipiirissään erilaisia viharikoksia todistanut mainitsee viharikoksen "rakentaneen muuria" uhrin ja muun yhteiskunnan välille: "Ne katseet ja se käytös, ne tekevät minut surulliseksi ja saavat minut tuntemaan itseni taakaksi tässä yhteiskunnassa. Ihmisten kanssa toimiminen ja hyvän elämän eläminen tuntuu mahdottomalta. Tämä rakentaa muuria minun ja muiden välille tässä yhteiskunnassa."

Sairauden vuoksi poikkeavan ulkonäkönsä vuoksi jatkuva sanallista häirintää kokenut haastateltu kertoo, että viharikokset määrittävät hänen koko elämänsä, eikä hän näiden aiheuttaman pelon vuoksi halua poistua kotoaan, käydä töissä tai muuten hakeutua sosiaalisiin tilanteisiin. "Netissä voi olla sopivalla tavalla anonyymi", hän toteaa, mutta kertoo kyllä toivovansa, että saisi enemmän sosiaalisia kontakteja myös netin ulkopuolelta. Hän pohtii, ettei tiedä, minkälaista elämä olisi "normaalina" ja miltä tuntuisi, jos ei aina erottuisi joukosta.

3.2.4 Välinpitämättömyyttä ja taistelumieltä

Lähes kaikki viharikosten vaikutukset, joita aineistossa kuvaillaan, ovat negatiivisia. Muutama uhri kuitenkin ilmaisee välinpitämättömyyden tunteita tai kuvailee rikoksen vaikuttaneen häneen osin jopa positiivisesti.

Välinpitämätön suhtautuminen rikokseen kertoo tapausten arkipäiväisyydestä uhrille. Eräs työkseen tekemänsä tutkimuksen vuoksi viharikoksen uhriksi joutunut kuvailee turtumustaan: "Noita tulee tällä alalla olevalle säännöllisesti, mutta onneksi harvakseltaan. Päätinpä tehdä rikosilmoituksen katsoakseni, miten poliisi toimii."

Vaikka monet mainitsevat kokeneensa voimattomuutta tapahtumien jälkeen, muutamassa ilmoituksessa mainitaan tapahtuneen myös voimauttaneen uhria. Eräs seksuaalisen suuntautumisensa vuoksi sanallisen luokkauksen uhriksi joutunut kuvailee, kuinka häpeän lisäksi tapahtuma "...herätti taistelumielen: tämä ei ole minun

10 OSCE 2009: 17–18.

häpeäni. Puhuin asiasta sitten monelle muulle, vaikka en millekään järjestölle tai viranomaiselle.” Viharikos saattoikin lisätä halua toimia paremman yhteiskunnan ja yhdenvertaisuuden puolesta. ”Tunsin voimattomuutta mutta samalla tilanne jotenkin ”voimautti” minua; se muistutti, miten paljon matkaa yhdenvertaisuuteen vielä on. Ja että meidän täytyy olla avoimesti omia itsemme ja muuttaa asioita.”

Viharikoksen silminnäkijä kertoo omista tuntemuksistaan tapauksen jälkeen: ”Kuulun itsekin seksuaalivähemmistöön, joten tapaus kosketti. Olen aina itse karannut [...] ”suuren kaupungin” hulinaan pois omalta, pienemmältä paikkakunnaltani, mutta tapaus muistutti, etteivät kaikki ihmiset ole yhtä suvaitsevaisia kuin toiset. Olen myös omalla tavallani ylpeä, että olen päässyt auttamaan tuntematonta hätätilanteessa.”

3.3 Uhrin saama ja tarvitsema apu

Uhrin saamaa apua, palveluiden toimivuutta sekä uhrin kokemaa avun tarvetta selvitettiin monivalintakysymyksellä ”Oletko saanut tukea ja neuvoja?” sekä tähän liittyvillä avoimilla kysymyksillä ”Jos olet saanut tukea, keneltä sait sitä?”, ”Jos sait tukea viranomaiselta tai järjestöltä, kuinka palvelut toimivat?”, ”Jos et ole saanut tukea, minkälaista tukea olisit tarvinnut?” Lopuksi esitettiin vielä monivalintakysymys: ”Tiedätkö, mistä tukea voi saada?”

Tukea ja neuvoja kertoi saaneensa 39 vastaajaa. Vastaajista 38 taas kertoi tietävänsä, mistä tukea voi saada. Avun tarvetta, sen saatavuutta ja siihen liittyviä tarpeita ja kehityskohtia tarkastellaan vastauksissa esiin nousseiden teemojen kautta, joissa painottuvat neljä eri auttajatahoa tai näkökulmaa: 1) silminnäkijöiden apu tapahtumapaikalla, 2) läheisten ja vertaisten tarjoama keskusteluapu, 3) järjestöt ja viranomaiset konkreettisen avun ja palveluiden tarjoajina sekä 4) tiedottaminen ja asenteisiin vaikuttaminen.

3.3.1 Silminnäkijöiden apu ja asenteet

Kysyttäessä uhrien saamasta tuesta, vastaajat kuvaavat pääosin uhrin saamaa tukea ja apua viharikoksen jälkeen, sijoittuahan kysymys lomakkeessa otsakkeen ”viharikoksen jälkeen” alle. Vaikka tätä ei erikseen kysytty, useissa ilmoituksista kuvaillaan kuitenkin myös rikoksen tapahtumahetkellä tai välittömästi sen jälkeen

paikalla olleiden reaktioita tapahtuneeseen. Sillä, miten paikalle sattuneet sivulliset ovat reagoineet tapahtuneeseen, vaikuttaakin olleen suuri merkitys monille vastaajille.

Esimerkiksi muutaman ravintolassa tai baarissa tapahtuneen rikoksen yhteydessä vastaajat kuvailevat henkilökunnan reaktioita tapahtumiin. Eräs rasisisin perustein pahoinpitelyn uhriksi joutunut kertoo viettäneensä tavallista ravintolailtaa ystäviensä kanssa, kun keski-ikäinen mies alkoi tuijottaa tätä. Myöhemmin mies lähestyi uhria, löi tätä kasvoihin ja totesi, että tämän tulisi poistua Suomesta. Uhri ei puolustautunut, eivätkä lähellä olleet ihmiset auttaneet häntä. Ravintolan työntekijä kuitenkin asettui uhrin tueksi ja tämä kuvailee työntekijän käytöstä ”sankarilliseksi”.

Vastakkaisiakin kokemuksia henkilökunnan reaktioihin liittyen raportoitiin, ja eräs seksuaalisen suuntautumisen vuoksi ravintolassa puukotettu kuvailee, kuinka ravintolan henkilökunta poisti uhrin tapahtuman jälkeen ravintolasta häiriköinnin vuoksi. Hän ei ollut raportoinut tapahtuneesta poliisille, koska kertoo olevansa tottunut tämänkaltaiseen.

Monet vastaajista mainitsevat paikalla olleiden passiivisuuden ja yhdessä tapauksessa jopa huvittuneisuuden tapahtumatilanteessa. Henkilö, joka oli kokenut rasisin hyökkäyksen julkisessa kulkuvälineessä, kuvailee tilannetta näin: ”Kukaan ei puolustanut minua, kukaan ei sanonut hänelle [hyökkääjä] sanaakaan. Minun täytyi puolustaa itseäni päästäkseni takaisin bussiin hänestä huolimatta. Bussissa hän ja minä vaihdoimme solvauksia hetken aikaa. Paikalla olleet suomalaiset vain katsoivat ja nauroivat. Hetken päästä yksi suomalaisnainen rikkoi hiljaisuuden ja asettui puolelleni.”

Toinen vastaavanlainen tilanne tapahtui nuorelle naiselle kadulla:

Olin matkalla kotiin metroasemalta tavallisena arki-iltapäivänä, kun minua vastaan tullut noin keski-ikäinen, oletettavasti ”kantasuomalainen” mieshenkilö alkoi sylkeä päälleni. Olin tuolloin 23-vuotias. Kukaan kymmenistä tilanteen nähneistä ihmisistä ei puuttunut siihen tai kysynyt minulta, olenko kunnossa.

Muutama vastaaja kuvailee paikalle sattuneiden myös aktiivisesti tukeneen häntä tilanteessa. Eräessä tapauk-

sessä suomalaistaustainen huivia käyttänyt musliminainen käveli keskellä päivää kadulla ja ohikulkenut henkilö tuli hänen luokseen, puhalsi tupakansavut hänen kasvoilleen, tumppassi tupakan hänen rinnuksilleen ja juoksi pois paikalta sanomatta koko tilanteen aikana sanaakaan. Tässä tapauksessa ympärillä olleet ihmiset olivat tulleet uhrin luokse tarkastamaan, että kaikki on kunnossa.

Osa uhreista mainitsee, ettei itse ole pystynyt tai uskaltanut puolustautua tilanteessa. Eräs toistuvia sanallisia loukkauksia kokenut kertoo: ”Kaikissa niissä tilanteissa ulkonäköni selvästi provosoi ihmisiä sanomaan kauheita asioita minusta ja nauramaan. Ne muutamat kerrat, kun puolustauduin sanallisesti, tilanne aina muuttui fyysisesti [väkivallaksi]”.

Viharikosten uhrien auttamisessa ensimmäinen ja uhrin kannalta keskeinen rooli vaikuttaa olevan tapahtumapaikalle sattuneilla ja silminnäkijöillä. Monet vastaajista ovat kuitenkin tapahtumakuvausten perusteella kokeneet tämän avun puutteelliseksi. Selkeänä toiveena esitettiin asennemuutosta siinä, kuinka viharikoksiin suhtaudutaan ja erityisesti rasistisissa tapauksissa toivottiin kantasuomalaisten puuttumista asiaan. ”Olisi todella tärkeää, että tilanteeseen tulisi muukin henkilö ja antaisi tukea sille loukatulle,” toteaa yksi vastaajista.

3.3.2 ”Juttelua ja teetä”

Useille viharikoksen kokeneista avuntarve on vahvasti henkilökohtaista. Monet olivat kaivanneet ennen kaikkea myötätuntoa, ymmärrystä ja kuulijaa; kuten eräs ilmoittaja asian ilmaisee, hän kaipasi viharikoksen jälkeen ”juttelua ja teetä”. Suurimmaksi osaksi vastaajat kertovatkin saaneensa tukea ystäviltaan, perheeltään ja läheisiltään.

Saaduista vastauksista käy ilmi, että myös läheisiltä toivotaan ennen kaikkea myötälämistä. Osa vastaajista pahoitteli kokeneensa vähättelyä ja jopa syyllistämistä tapahtuneesta. Solvauksen kohteeksi huivi päässä kadulla liikkuneesta joutunut nainen kertoo:

Sain tukea, mutta olisin toivonut, että muut ihmiset eivät olisi syyttäneet minua siitä, että minulla oli huivi eikä vaikka sateenvarjoa tai että en mennyt silloin autolla.

Yksi vastaaja kuvailee, kuinka hänen läheisensä oli kehottanut häntä olemaan puhumatta asiasta: ”Joku sanoi, että kyllä se siitä ja älä puhu noista asioista kellekään, kaikilla täällä kuulemma vaikeaa on.”

Monet mainitsevat tärkeänä tukena kohtalotoverit ja vertaisyhteisönsä, joiden edustajat ovat kokeneet samaa ja osaavat siksi antaa oikeanlaista tukea. Kuten alaluvussa 3.2.3 todettiin, monet kokevat viharikoksen rajoittaneen heidän elämänsä ja eristäneen heitä myös sosiaalisesti. Haastatelluista nouseekin esiin vertaistukiryhmien merkitys sosiaalisen kanssakäymisen mahdollistajana erityisesti silloin, kun muualta ei löydy ihmisiä, jotka voisivat ymmärtää tai samaistua uhrin kokemuksiin.

3.3.3 Konkreettinen tuki ja palveluiden kehittäminen

Vaikka kuunteluapu ja myötätunto ovat monelle ensisijainen kaivattu tuki, osa painottaa avun tarpeissaan ennen kaikkea konkreettisia tekoja. Tällaista apua kaivataan viranomaisilta ja järjestöiltä. Poliisille tehdyn rikosilmoituksen teon lisäksi vastaajilta kysyttiin, ovatko he ilmoittaneet rikoksesta muille tahoille. Kysymyksen ”Teitkö ilmoituksen jollekin muulle viranomaiselle tai järjestölle? Jos teit, mille?” vastasi myöntävästi 18 vastaajaa. He kertovat olleensa yhteydessä muun muassa omaan uskonnolliseen yhteisöönsä, hallinto-oikeuteen, lehdistöön, järjestöihin, koulun henkilökuntaan, lastensuojeluun tai mielenterveyspalveluihin. Osin näiltä saatuun apuun ollaan saatujen vastausten perusteella oltu tyytyväisiä, mutta myös kehityskohtia esitetään.

Kuusi vastaajaa ilmoittaa hakeneensa apua terapiasta tai psykologilta. Tarve laadukkaaseen terapiaan paitsi uhrille myös uhrin läheisille nousee esiin sekä ilmoituksissa että haastatteluissa. Eräs haastatelluista esittää, että terapiaan annettaisiin maksusitoumuksia yksityiselle puolelle, koska julkisella ei ole resurssipulan vuoksi riittävästi aikoja. Hän myös ehdottaa, että tekijän tulisi joutua korvaamaan uhrin hoidosta koituvat kustannukset, koska hän ei usko muiden keinojen olevan riittävän järeitä viharikosten vähentämiseksi.

Eräs vastaajista kertoo toivoneensa ”asianajajaa, oikeusapua, mitä tahansa muuta, kuin pelkkiä pillereitä ja

”ajattele positiivisesti” latteuksia”. Tarve oikeusapuun, erityisesti maksuttomaan sellaiseen, nostetaan esiin useammassa ilmoituksessa.

Osalle ensisijaista on turvan tarve ja tieto siitä, ettei tarvitsisi pelätä kosta. Toisaalta uhrin kaipaavat neuvontaa siihen, miten vastaavilta tilanteilta voi välttyä jatkossa, ja jos näin kaikesta huolimatta käy uudestaan, miten toimia.

Yhtenä epäkohtana tarjolla olleessa avussa on vastanneiden mukaan resurssien riittämättömyys. Osa oli hakenut apua, mutta koki, ettei sitä kuitenkaan ollut riittävästi tarjolla. Eräs vastaaja lisää kuitenkin, että oli kokenut palveluissa toimineiden henkilöiden tehneen parhaansa.

Osittain tarjolla ollutta tukea oltiin pidetty itselle sopimattomana. ”Rikosuhripäivystys tarjoutui auttamaan lakimiehen hankkimisessa ja olisin saanut tukihenkilön mukaan oikeudenkäyntiin. En kuitenkaan kokenut sitä tarpeelliseksi. Mitä olisi auttanut, että siellä pyöri joku minulle aivan vieras ihminen? Mutta hyvä että tällainen mahdollisuus on olemassa, jos joku sellaista kaipaa.”

Uhrin kohtaamiseen kaivattiin selkeämpää tukea ja teon tuomitsemista. Yhdellä vastaajalla oli kokemusta sekundaarisesta syyllistämisestä viranomaisen taholta. Tämä vakavan pahoinpitelyn uhri mainitsee häntä hoitaneen lääkärin tivanneen, yrittikö hän puolustautua ja todenneen, että toivottavasti uhri ei jatkossa liiku niin myöhään ulkona. Myös muutamassa muussa ilmoituksessa painotetaan, että rikoksen selkeä tuomitseminen auttajien taholta on tärkeää. Eräs ilmoittaja olisi toivonut, että hänelle olisi selvästi sanottu, että hän on kohdannut rikoksen.

Konkreettista ohjausta oikean tahon luokse kaivattiin auttajilta ylipäätään. Eräs pahoinpitelyn uhri toivoo, että joku olisi selkeästi ilmaissut, että auttaminen kuuluu heidän tehtäviinsä: ”Mikään taho ei ole onnistunut viestimään minulle, että tällainen väkivalta ja sen jälkiseurauksen käsittely kuuluisi heidän työtehtäviinsä.”

Koulujen ja päiväkotien henkilökunnalle toivottiin lisävalmiuksia ja aktiivisuutta puuttua viharikoksiin. Ilmoitettujen tapausten joukossa oli kaksi tapausta,

joissa uhrin läheinen teki ilmoituksen rasistisin perusteiden tapahtuneesta syrjinnästä koulussa ja päiväkodissa. Näiden tapausten kohdalla tuotiin esiin, että rodullistettuihin lapsiin ja heidän vanhempiinsa suhtaudutaan eri tavalla kuin kantasuomalasiin. Haastattelussa yksi vastaaja painotti, että koulujen ja päiväkotien työntekijöiden koulutuksessa tulisi korostaa nykyistä enemmän yhdenvertaisuutta ja sitä tukevia käytäntöjä. Haastateltu toi myös esille, että kouluissa tapahtuva rasistinen syrjintä jää paljolti pimentoon, eikä siitä tiedoteta, koska se on häpeällistä paitsi tekijälle myös opettajille ja näiden esimiehille.

Rasistisin perustein tehtyjen viharikosten lisäksi kouluissa tapahtuneiden viharikosten joukossa oli useita seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun liittyviä viharikoksia, joiden kohdalla niin ikään koulun henkilökunnan puuttumiseen toivottiin parannusta. Erään toistuvaa sanallista ja fyysistä väkivaltaa koulussa kohdanneen lapsen vanhempi mainitsee, ettei rehtori, jolle oli ilmoitettu tapauksista, ollut uskonut tapauksia, ennen kuin yksi tapauksista pystyttiin todentamaan koulun valvontakameroiden avulla.

Huomionarvoista on, että useiden kouluissa tapahtuneiden, oppilaisiin kohdistuneiden viharikosten kohdalla vastaaja ilmoitti, ettei tiedä, mistä olisi voinut saada apua. Niissä tapauksissa, joissa ilmoittaja oli uhrin vanhempi, apua oli haettu muun muassa nuorisopsykologilta ja lastensuojelusta. Näiden resurssien vähyys mainitaan kuitenkin ongelmaksi, ja eräs vanhempi kuvailee, etteivät vanhemmat uskaltaneet koston pelossa tehdä mitään, joten ainoa mahdollisuus oli siirtää lapsi toiseen kouluun. Näissä tapauksissa rikokset olivat usein toistuvia ja niihin liittyi niin sanallisia hyökkäyksiä kuin fyysistä väkivaltaa sekä tällä uhkailua. Alaikäisinä rikoksen uhreiksi joutuneet eivät myöskään tienneet, että asiasta olisi voinut tehdä ilmoituksen poliisille. Toiveita rohkaisusta rikosilmoituksen tekemiseen esittivät myös vanhemmat, jotka raportoivat viharikoksista lapsensa puolesta.

Yhdessä vastauksessa taas esitetään, että Suomeen perustettaisiin erillinen järjestö, johon viharikoksista voisi ilmoittaa. Vertailukohtana tällaiselle vastaaja mainitsee Iso-Britannian Stop Hate -järjestön. Myös ammattiliitto-

jen selkeämpää puuttumista työssä tapahtuvaan syrjintään toivotaan yhdessä vastauksessa.

Eräs vastaaja ehdottaa syrjintätapausten ehkäisemiseksi tuntuvampia sanktioita yhdenvertaisuuslain noudattamatta jättämisestä. Haastateltu katsoo, että nykytilanteessa yhdenvertaisuuslakia ei oteta todesta, koska sen noudattamatta jättämiseen suhtaudutaan liian kevyesti ja esimerkiksi yhdenvertaisuusvaltuutetun käsittelemistä tapauksista vain hyvin harvassa päädytään korvausvaatimuksiin.

Yksi vastaajista ilmaisee tyytymättömyytensä yhdenvertaisuusvaltuutetun toimintaan. Hän kertoo, että erään uhrin etniseen ja kansalliseen taustaan liittyneen tapauksen osalta oltiin oltu yhteydessä yhdenvertaisuusvaltuutettuun, mutta valtuutettu oli ilmoittanut, ettei tapaus kuulu tämän toimialaan. Ilmoittajan käsityksen mukaan valtuutettu oli kuitenkin aiemmin hoitanut vastaavanlaisia tapauksia, ja hän koki, että uhri olisi ollut oikeutettu apuun myös tässä tapauksessa. Sama ilmoittaja toteaa myös, että yhdenvertaisuusvaltuutettu vaatii tapauksista todisteita, joita on käytännössä vaikea toimittaa.

3.3.4 Tietoa ja yhteiskunnallista vaikuttamista

Useassa vastauksessa nousee esiin se, ettei uhreilla ole riittävästi tietoa tarjolla olevasta avusta. Vastauksista ilmeni myös epätietoisuutta siitä, minkälaista apu voisi olla: ”Mielestäni palvelut eivät toimi tarpeeksi hyvin, mutta en tiedä miten ne voisivat auttaa minua.” Avuntarvetta ei olekaan aina niin helppo määritellä tai se tunnustetaan, muttei omalla kohdalla. Osa kertoo tarvitsevansa apua, muttei osaa määritellä, minkälaista avun tulisi olla:

En osaa sanoa mitä tukea olisin tarvinnut, mutta tiedän tarvinneeni ja yhä tarvitsevani tukea.

Toisaalta myös kynnys lähteä hakemaan apua, vaikka sellaista olisikin tarjolla, vaikuttaa olevan monille korkea. Osa mainitsee jättäneensä hakematta apua, koska pelkäsi kohtaavansa vähättelyä ja muutamalla vastaajalla oli kokemustakin uhrin itsensä ”hulluksi” leimaami-

sesta. Vammansa takia toistuvia viharikoksia kokenut kertoo, että mielenterveyspalveluissa ongelman on annettu ymmärtää olevan ”hänen korviensa välissä”.

Viharikoksiin liittyy myös häpeää ja syyllisyyttä omasta pahasta olostaan, ja osa ei ole tämän vuoksi puhunut kokemuksestaan eikä hakenut siihen apua. Eräs toistuvasti sanallisia loukkauksia kohdannut kuvailee kokemuksiin: ”Kerran tänä vuonna, kun ystäväni olivat mukana tilanteessa, he tukivat minua jälkeenpäin ja olivat hyvin ymmärtäviä. Muuten minulla on tapana pitää nämä tapaukset omana tietonani, koska en ole niistä ylpeä.”

Aineistosta kävi myös ilmi, että jotkut vastaajista eivät kokeneet tarvitsevansa apua. Yksi vastaaja katsoo, että vihaa täytyy esimerkiksi tietyillä aloilla vain kestää. Osa taas sanoo kohdanneensa vihaa aina ja osaavansa siksi käsitellä sitä. Eräs viharikoksen silminnäkijä mainitsee, että joku muu olisi hänen sijassaan voinut kaivatakin apua, muttei itse kokenut sitä tarvitsevansa.

Osalle avuntarve liittyy ennen kaikkea yhteiskunnalliseen keskusteluun ja ihmisten asenteisiin. Kaivattu apu liittyikin ensi sijassa asian tuomitsemiseen julkisessa keskustelussa:

Ainoa tuki, mitä minä tarvitsen, on se, että viranomaiset ja media tuomitsevat rasismia.

ja

Minä en tarvitse mitään. Haluan vain, että hankkiudumme eroon vihasta ja rasismista ja kohtelemme toisiamme yhdenvertaisesti. En tiedä, enkä voi ymmärtää, kuinka ihmiset voivat olla niin rasistisia ja kuinka he voivat vihata toisia.

Myös yleiseen mielipiteeseen vaikuttamisessa ja uutisointiin reagoimisessa järjestöillä voisi olla aktiivisempi rooli. Yksi haastatelluista toteaa, että järjestöjen tulisi tuomita näkyvästi esimerkiksi iltapäivälehtien vihaa ja rasismia lietsova uutisointi ja tuoda selvemmin esille, kuinka se vaikuttaa tavallisten ihmisten elämään.

Yhteenveto

Tämän raportin tavoitteena oli ennen kaikkea tuoda uhrien näkökulmaa viharikoksista käytävään keskusteluun. Toisin kuin Poliisiammattikorkeakoulun viharikosraportissa, tässä raportissa tavoiteltiin tilastollisen sijaan laadullista tietoa ja päähuomio oli uhrien kokemuksissa ja tarpeissa. Kysymyksenasettelu oli monilta osin samankaltainen kuin Owl Groupin laatimassa selvityksessä vihapuheesta ja häirinnästä, joka tosin on otannaltaan merkittävästi laajempi. Eroina Owl Groupin selvitykseen oli muun muassa se, että tässä raportissa tarkastelussa olivat kaikenlaiset viharikokset ja temaattisena lisänä oli uhrien kokeman avuntarpeen yksityiskohtaisempi tarkastelu. Uhrien kokemuksia vihatarkastelujen vaikutuksista ja esimerkiksi syistä olla ilmoittamatta niistä poliisille tarkasteltiin sekä Owl Groupin selvityksessä että tässä raportissa ja tulokset muistuttivat monelta osin toisiaan. Tässä raportissa tiedonkeruu suoritettiin kuitenkin useammassa kohdissa avointen kysymysten muodossa, kun taas Owl Group toteutti tiedonkeruun pääosin monivalintakysymyksillä.

Tässä raportissa tarkasteltiin Suomessa vuosien 2014–2018 aikana tapahtuneita viharikoksia ja aineistona oli 106 pääasiassa viharikosten uhrien verkkolomakkeella tekemää ilmoitusta. Osaa näistä syvennettiin pieni-

muotoisilla haastatteluilla. Vastauksia saatiin viidellä eri kielellä. Suuri osa ilmoittajista oli nuoria aikuisia ja vastaajista hieman yli puolet oli miehiä. Tapahtumapaikkakunnat olivat ¾ tapauksista suurempia kaupunkeja ja lähes puolet ilmoittajista kertoi viharikoksen tapahtumapaikkakunnaksi Helsingin. Vastausten joukossa esiintyi kuitenkin kaikkialla Suomessa tapahtuneita rikoksia.

Puolet ilmoitetuista tapauksista oli sanallisia loukkauksia. Muita yleisiä rikostyyppisiä olivat pahoinpitely ja syrjintä. Useissa tapauksissa yhdistyi useampia rikostyyppisiä. Rikoksen yhteydessä ilmenneistä vihamotiiveista yleisin oli ihonväri tai etninen tai kansallinen tausta (47 kappaletta). Toiseksi yleisin esiintyneistä motiiveista oli uskonto tai vakaumus (32 kappaletta), ja seksuaaliseen suuntautumiseen liittyneistä rikoksista saatiin lähes saman verran ilmoituksia (29 kappaletta). Noin kolmannes ilmoittajista valitsi motiiveista useamman vaihtoehdon ja tyypillisimpiä yhdistelmiä olivat seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuolen ilmaisu tai sukupuoli-identiteetti sekä ihonväri tai etninen tai kansallinen tausta yhdistettynä uskontoon. Näiden motiivien erottaminen toisistaan vaikuttaakin olevan uhrin näkökulmasta usein keinotekoista.

Noin kolmannes ilmoittajista valitsi motiiveista useamman vaihtoehdon ja tyypillisimpiä yhdistelmiä olivat seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuolen ilmaisu tai sukupuoli-identiteetti sekä ihonväri tai etninen tai kansallinen tausta yhdistettynä uskontoon. Näiden motiivien erottaminen toisistaan vaikuttaakin olevan uhrin näkökulmasta usein keinotekoista.

Poliisille viharikoksesta oli ilmoittanut 15 vastaajaa, ja näistä suurimmassa osassa motiivi liittyi ihonväriin tai etniseen tai kansalliseen taustaan. Rikosilmoituksen tehneiden, seksuaalisen suuntautumisen rikoksen motiiviksi ilmoittaneen joukossa oli muutama, jotka kertoivat, etteivät olleet maininneet rikosilmoituksen teon yhteydessä epäilevänsä vihamotiivia. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien pelko leimautumisesta nousi esiin myös tarkasteltaessa syytä sille, miksi niin suuri osa vastaajista oli jättänyt rikosilmoituksen tekemättä. Merkittävimpänä syynä olla ilmoittamatta poliisille esiintyi epäilyksiä niin poliisin asenteista kuin poliisin toiminnasta viharikostapauksissa. Toisaalta taustalla oli myös tunnesyitä: viharikosten arkipäiväisyyden aiheuttamaa turhautumista ja turtumusta, mutta myös rikoksesta johtuvaa pelkoa ja ahdistusta. Useat jättivät rikosilmoituksen tekemättä ajanpuutteen vuoksi tai siksi, etteivät pitäneet rikosta kovin merkittävänä. Monet myös kertoivat, etteivät tienneet, että voisivat tehdä ilmoituksen tai olisivat tarvinneet siihen tukea. Vaikuttaakin selvältä, että tietoa viharikoksen määritelmästä sekä käytännön apua ja kannustusta rikosilmoituksen tekoon tulisi olla tarjolla enemmän.

Viharikoksen vaikutukset uhriin näyttäytyivät moninaisina ja olivat useissa tapauksissa pitkäkestoisia. Tunnereaktioista yleisimpiä olivat pelko, suru ja viha sekä muun muassa häpeä ja itseluottamuksen menettäminen. Osalle viharikos aiheutti itsetuhoisia ajatuksia ja monissa vastauksissa mainittiin myös terveydellisiä vaikutuksia kuten masennusta, traumoja ja erilaisia stressireaktioita. Viharikoksen aiheuttama turvattuuden tunne vaikutti uhrien arkeen: monet olivat rajoittaneet liikkumistaan, toiset itseilmaisuaan tai uskonnollisten symboleiden käyttöä ja muutamat olivat joutuneet muuttamaan toiselle paikkakunnalle. Viharikosten todettiin useissa tapauksissa aiheuttavan ulkopuolisuuden tunnetta ja eristävän uhreja sosiaalisesti sekä sulkevan heidät yhteiskunnan marginaaliin. Osalle viharikosten arkipäiväisyys oli aiheuttanut välinpitämät-

tömyyttä ja kyynistymistä, mutta muutama oli kokenut viharikoksen myös voimauttavana kokemuksena, ja sen mainittiin lisänsä halua toimia paremman yhteiskunnan puolesta.

Uhrien kokema avuntarve on saatujen vastausten perusteella hyvin vaihtelevaa. Silminnäkijöiden ja paikalle sattuneiden tarjoama apu – tai useimmiten sen puute – nousi esiin useissa vastauksissa, ja sillä näytti olevan suurta merkitystä uhrielle. Osa uhreista kaipasi ensisijassa myötätuntoa ja keskustelua läheisten tai vertaisten kanssa. Toisille todellinen apu merkitsi konkreettisia tekoja ja neuvoja, ja näissä järjestöjen ja viranomaisten rooli esimerkiksi terapian ja oikeusavun tarjoajina korostui. Osassa vastauksista esitettiin myös konkreettista kritiikkiä tai kehitysehdotuksia auttavien tahojen toimintaan liittyen.

Huolestuttavana voidaan pitää sitä, että erityisesti nuorten viharikosten uhrien keskuudessa vallitsi epätietoisuutta siitä, mistä apua voi hakea. Useiden vastausten perusteella vaikuttaa myös selvältä, että viharikoksen uhria tulisi auttaa myös sen hahmottamisessa, minkälaista apua hän tarvitsee. Yksiselitteisenä tuloksena voidaan pitää sitä, että julkisella keskustelulla ja vallitsevilla asenteilla on merkitystä uhrin toipumisessa. Sillä, että vihateot selkeästi tuomitaan, voidaan helpottaa uhrin tilannetta. Kokemusten vähättelyä, arviointia tai syyllistämistä tulee välttää. Tämä pätee kaikilla tasoilla: niin yhteiskunnallisessa keskustelussa kuin rikoksen silminnäkijöiden, poliisin ja muiden viranomaisten, järjestöjen edustajien sekä läheisten kohdassa viharikoksen uhrin.

Viharikoksen vaikutukset uhriin näyttäytyivät moninaisina ja olivat useissa tapauksissa pitkäkestoisia.

Kirjallisuutta

FRA 2014. *Victims of Crime in the EU. The Extent and Nature of Support for Victims*. Euroopan unionin julkaisutoimisto.

FRA 2017. *EU-MIDIS II. Second European Union Minorities and Discrimination Survey. Main results*. Euroopan unionin julkaisutoimisto.

FRA 2018. *Hate crime recording and data collection practice across EU*. Euroopan unionin julkaisutoimisto.

FRA 2018. *EU-MIDIS II. Second European Union Minorities and Discrimination Survey. Being Black in the EU*. Euroopan unionin julkaisutoimisto.

Lepola, Outi 2018. *Koko ajan jännittyneenä. Moniperusteinen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemana*. Oikeusministeriön julkaisu 51/2018.

Neuvonen, Riku (toim.) 2015. *Vihapuhe Suomessa*. Edita.

Oikeusministeriö 2016. *”Vammaisena olen toisen luokan kansalainen”. Selvitys vammaisten syrjintäkokemuksista arjessa*.

OSCE–ODIHR 2009. *Preventing and responding to hate crimes. A resource guide for NGOs in the OSCE region*.

OSCE–ODIHR 2014. *Hate Crime Data-Collection and Monitoring Mechanisms: A Practical Guide*.

Owal Group 2016 (Korhonen, Nita, Jauhola, Laura, Oosi, Olli & Huttunen, Hannu-Pekka). *”Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä”. Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin*. Oikeusministeriön julkaisu 7/2016.

Owal Group 2018. *Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin. Seuranta-kysely 2017*.

Rauta, Jenita 2017. *Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2016*. Poliisiammattikorkeakoulun katsauksia 12.

Rauta, Jenita 2018. *Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2017*. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 131.

Tihveräinen, Tero 2013. *Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2012*. Poliisiammattikorkeakoulun katsauksia 2.

Tihveräinen, Tero 2014. *Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2013*. Poliisiammattikorkeakoulun katsauksia 7.

Tihveräinen, Tero 2015. *Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2014*. Poliisiammattikorkeakoulun katsauksia 8.

Tihveräinen, Tero 2016. *Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2015*. Poliisiammattikorkeakoulun katsauksia 10.

Liite 1

Viharikokset Suomessa 2014–2018 – järjestöjen varjoraportti

Jos et osaa tai halua vastata johonkin kysymykseen, voit jättää kohdan tyhjäksi. Kaikkia antamiasi tietoja käsitellään luottamuksellisesti.

1. Oletko viharikoksen

- a) uhri
- b) uhrin läheinen
- c) silminnäkijä

Uhrin tiedot

2. Uhrin ikä

- a) alle 16 vuotta
- b) 16–24
- c) 25–34
- d) 35–44
- e) 45–54
- f) 54–65
- g) yli 65

3. Uhrin sukupuoli

- a) nainen
- b) mies
- c) muu
- d) en halua kertoa

Viharikos

4. Milloin rikos tapahtui? (merkitse ainakin vuosi)

5. Millä paikkakunnalla rikos tapahtui?

6. Missä rikos tapahtui?

- a) uhrin kotona
- b) uhrin työpaikalla
- c) kadulla
- d) internetissä
- e) ravintolassa
- f) muualla, missä? -----

7. Tunsivatko uhri ja tekijä toisensa entuudestaan?

- a) kyllä
- b) ei
- c) en osaa sanoa

8. Minkälainen rikos oli kyseessä?

- a) pahoinpitely
- b) sanallinen loukkaus
- c) syrjintä
- d) omaisuusrikos
- e) seksuaalirikos
- f) kunniaväkivalta
- g) muu, mikä? -----

9. Rikoksen motiivina oli uhrin todellinen tai oletettu (voit valita useamman vaihtoehdon)

- a) seksuaalinen suuntautuminen
- b) sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu
- c) ihonväri tai etninen tai kansallinen tausta
- d) kieli
- e) uskonto tai vakaumus
- f) vammaisuus
- g) muu, mikä? -----

10. Miten vihamotiivi ilmeni rikoksen teko-tilanteessa?

11. Mitä tapahtui? Kuvaile tapahtumia

Viharikoksen jälkeen

12. Teitkö rikosilmoituksen poliisille?

- a) kyllä
- b) ei

13. Jos teit rikosilmoituksen, kerroitko poliisille, että epäilet rikoksen olevan viharikos?

- a) kyllä
- b) ei

14. Jos teit rikosilmoituksen, kuinka poliisi käsitteli vihamotiivia rikoksen selvittämisessä?

15. Jos teit rikosilmoituksen, kuinka tapaus päättyi? (esim. etenikö tapaus syyteharkintaan, käsiteltiinkö sitä tuomioistuimessa, soviteltiin asia)

16. Jos et tehnyt rikosilmoitusta, miksi et tehnyt sitä?

17. Teitkö ilmoituksen jollekin muulle viranomaiselle tai järjestölle? Jos teit, mille?

18. Miten viharikos vaikutti sinuun?

19. Oletko saanut tukea ja neuvoja?

- a) kyllä
- b) ei

20. Jos olet saanut tukea, keneltä sait sitä?

21. Jos sait tukea viranomaiselta tai järjestöstä, kuinka palvelut toimivat?

22. Jos et ole saanut tukea, mitä tukea olisit

tarvinnut?

23. Tiedätkö, mistä tukea voi saada?

- a) kyllä
- b) ei

24. Haluatko osallistua haastatteluun aiheesta?

- a) kyllä
- b) ei

25. Jos haluat, että otamme sinuun yhteyttä, kirjoita nimesi ja yhteystietosi. Tietojasi käsitellään luottamuksellisesti. Henkilötiedot eivät näy raportissa, eikä niitä luovuteta muille tahoille.

Kiitos ilmoituksestasi!

Liite 2

Prosessikuvaus

1. Tiedonkeruu

- Lomakkeen laatiminen
 - Lomakkeen laatimista varten tutustuttiin aiemmin vastaavanlaisia kyselyitä toteuttaneiden tahojen käyttämiin keräystapoihin ja saatiin SETAn käyttämiä lomakkeita tarkasteluun sekä tutustuttiin mm. ODHIRin tuottamaan tietoon uhriraporttien keräämisestä.
 - Valmiit lomake- ja esitetekstit tarkastutettiin Kehitysvammaisten Tukiliiton selkokieliassiantuntijalla.
 - Lomakkeet käännettiin kuudelle kielelle.
- Esitteet laadittiin siten, että niissä oli myös keskeiset ohjeet vastaajille. Esitteet käännettiin.
- Haastattelut
 - Haastateltavien tavoittaminen oli yllättävän vaikeaa ja monet haastattelun antamaan lupautuneet eivät vastanneetkaan yhteydenottoon.
 - Haastatteluja toteutettiin viisi kappaletta. Haastatteluihin valikoitiin eri tyyppisiä rikoksia ilmoittaneita. Niistä saatu tieto oli mielekäs tapa syventää kyselyllä saatua tietoa.
 - Haastattelut toteutettiin tiedon analysoinnin loppuvaiheessa. Se oli hyvä vaihe, koska raportin kokonaisuus oli jo hahmottunut.
 - Haastatteluissa pyrittiin ohjaamaan vastaajaa mahdollisimman vähän, kysymykset olivat avoimia ja käytännössä haastateltu suurimmassa tapauksessa kertoi itse tarinaansa.

Kehityskohdat:

1. Lomakkeessa syrjintäperusteita olisi voinut yhdistää: seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu olisi voinut olla yhtenä kohtanaan.
2. Uhrin tietoja olisi voinut lomakkeessa tiedustella tarkemmin. Esimerkiksi uskontoa olisi voinut kysyä.
3. Monet kertoivat avoimissa kentissä silminnäkijöiden reaktioista. Tästä olisi voinut olla erillinen kysymys.
4. Monivalintakysymysten ja avointen kysymysten suhdetta lomakkeessa tulisi miettiä tarkemmin. Nyt käytössä oli runsaasti avokysymyksiä. Toisaalta tämä ei ohjannut vastaajia liiaksi ja he saivat sanoittaa kokemuksensa itse. Oli myös kiinnostavaa, että saadut tulokset olivat silti hyvin samankaltaisia kuin aiempien selvitysten ja tutkimusten tulokset. Avokysymysten analysointi oli toki työläämpää.
5. Monivalintakysymysten vastausvaihtoehtoja tulisi lomakkeessa kehittää ainakin seuraavasti: a) Rikostyyppiä kysyttäessä olisi pitänyt olla mahdollisuus valita useampi vaihtoehto. b) Tapahtumapaikkavaihtoehtoista puuttui yleisiä vaihtoehtoja.
6. Haastattelija ei ollut kokenut traumatisoituneiden ihmisten haastattelija. Syytä huomioida jatkossa vakavien rikosten kohdalla.

2. Tiedonkeruusta viestiminen

- Järjestöverkoston luominen
 - Kiinnitettiin huomiota siihen, että mukana oli mahdollisimman monien eri järjestöjen parissa toimivia tahoja.
 - Osaan otettiin yhteyttä puhelimitse.
 - Pidettiin sekä käynnistämiskokous että tiedotustilaisuus.
- Viestintä tiedonkeruusta suurelle yleisölle.
 - Laadittiin lehdistötiedote, joka sai kohtuullisesti näkyvyyttä perinteisessä mediassa.
 - Tietoa levitettiin somen kautta.
 - Esitteitä lähetettiin vastaanottokeskuksiin ja moskeijoihin sekä muutamille muille tahoille ja jaettiin tilaisuuksissa.
 - Viharikosraportoinnista kerrottiin RIKUn viharikosverkoston tilaisuuksissa.

Kehityskohdat:

1. Järjestöverkoston laatiminen jäi hiukan satunnaiseksi siksi, että laatija oli uusi järjestökentällä ja raportin toteuttanut järjestö pieni ja tuntematon.
2. Puhelimitse yhteyden ottaminen ja tiedon levittäminen oli tehokas tapa, siihen olisi pitänyt panostaa enemmän aikaa.
3. Tieto levisi vastauksista päätellen hyvin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä edustavien järjestöjen keskuudessa. Esimerkiksi vammaisuuteen perustuvia ilmoituksia saatiin kuitenkin hyvin vähän.
4. Tilaisuudet tehokkaita tapoja viestiä tiedonkeruusta, niissä olisi pitänyt käydä enemmän.
5. Esitteen olisi pitänyt olla ammattimaisempi ja sitä olisi pitänyt levittää tehokkaammin.

Raportin laatiminen

- Ilmoituksia saatiin 132, joista karsittiin osa ja 106 otettiin tarkasteluun.
- Ilmoitukset saatiin Excel-tiedostona, jossa ne olivat kysymyksittäin lajiteltuina. Tätä käytettiin analysoinnin pohjana.
- Yksittäisiin teemoihin liittyvät vastaukset kerättiin erillisiin tiedostoihin.
- Lisäksi yksittäisten ilmoitusten kaikki tieto kerättiin syrjintäperusteittain kokonaisuudessaan tiedostoihin
 - Vastaajat valitsivat noin kolmannessa vastauksista useamman perusteen. Analysointi yksittäisten perusteiden mukaisesti ei olisi ollut mielekästä. Tässä jaotteluna toimivat: perusteet a) 1 & 2 b) 3, 4, 5, c) 6. Lisäksi pelkästään kieleen ja pelkästään uskontoon liittyneitä tarkasteltiin erikseen.

Kehityskohdat:

1. Raportissa voisi ajatella muutakin muotoa kuin juokseva teksti. Toisaalta sitaattien käyttö mielekästä ja toimii ehkä parhaiten tekstin lomassa. Saatu aineisto oli kuitenkin vaihtelevaa ja siksi tekstistä tuli hiukan luettelomainen.
2. Tasapaino tilastotiedon ja laadullisen tiedon välillä vaikea löytää.

